

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCESJournal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Derleme Makalesi • Review Article

Türkiye Cumhuriyeti'ne Giden Yolda Mondros Mütarekesi, İşgaller ve Türk Millî Mücadelesi'ndeki Siyasi Çözüm Düşüncesi

*Armistice of Moudros, Occupations and the Idea of Political Solution in the Turkish National Struggle on the Road to the Republic of Türkiye*Serdar YURTSEVER^{a*}^a Doç.Dr., Gıme Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Gıme / KKTC
ORCID: 0000-0003-2260-1416

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Temmuz 2023

Kabul tarihi: 8 Eylül 2023

*Anahtar Kelimeler:*Mustafa Kemal Paşa,
Mondros Mütarekesi,
Türk Millî Mücadelesi,
Siyaset,
Cumhuriyet.

ÖZ

Osmanlı Devleti'ni diriltme, yaşatma, hatta büyüme özelemleriyle girilen Birinci Dünya Savaşı, 30 Ekim 1918'de imzalanan ve İtilaf Devletleri kontrolünde bir işgal dönemine girilmesine neden olan Mondros Mütarekesi ile sonuçlanmıştır. Böylelikle, Avrupa Devletleri'ne göre Osmanlı Devleti'ni nüfuz altına almak veya parçalamak yönündeki emeller için son darbeyi vurma noktasına gelinmiştir. Bu çalışmada, Mütareke döneminde hem İstanbul hem de Ankara tarafından takip edilen siyasi çözüm düşüncelerine odaklanılmış, siyasi açılımlardan elde edilenler ve edilemeyenlerin neticelerinin işgallere olan tepkiyle birlikte Millî Mücadele'ye ve sonrasında yeni bir Türk Devleti olarak Cumhuriyet'e dönüşüm süreci incelenmiştir. Amaç, Millî Mücadele ele alınırken sadece bir savaşın yapıldığı, zaferin kazanıldığı ve cumhuriyetin kurulduğu gibi klasik bir anlatımdan ziyade Mütareke'nin akdinden Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına kadar her safhada ve her fırsatta savaşırsız bir çözüm arayışının diplomasi yoluyla Türk tarafınca kovalanıp kovalanmadığını, savaştan çok barış için gayret gösterilip gösterilmediğini ortaya koymaktır. Çalışma; Ekim 1918-Mayıs 1919 döneminde İstanbul'daki gelişmeler, Millî Mücadele'yi ateşleyen İzmir'in işgali, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, Dünya'ya, İtilaf Devletleri'ne ve Payitaht'a ilk mesajların verildiği Havza ve Amasya Genelgeleri, tam bağımsızlık yolunda kararlı adımları gösteren Erzurum ve Sivas Kongreleri, son Osmanlı Mebusan Meclisi, Kurucu Meclis ve Misak-ı Millî, Sevr, Millî Mücadele ve diplomasi, Lozan Barış Antlaşması, kan, acı, fedakârlık, kahramanlık ve savaşların eseri Cumhuriyet başlıkları altında ele alınmıştır. Bu plan kapsamında genel anlamda kronolojik bir sıra takip edilmekle birlikte bazı alt başlıklarda ve özellikle savaş ve diplomasi alt başlığında içerik itibarıyla siyasi çözüm düşüncesine odaklanılması maksadıyla zaman zaman geri dönüşler yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: July 21, 2023

Accepted: September 8, 2023

*Keywords:*Mustafa Kemal Pasha,
Moudros Armistice,
Turkish National Struggle,
Politics, Republic.

ABSTRACT

The First World War, which was entered with the aspirations of reviving, keeping alive and even enlarging the Ottoman Empire, resulted in the Armistice of Moudros, signed on October 30, 1918, which led to an invasion period under the control of the Entente Powers. Thus, according to the European States, it has come to the point of striking the final blow for the ambitions of penetrating or breaking up the Ottoman Empire. In this study, the thoughts of a political solution pursued by both Istanbul and Ankara during the Armistice period, the consequences of what has been achieved and what cannot be achieved from political initiatives have been focused. Subsequently, the process of transformation of the reactions to the invasions into the National Struggle and then into the Republic as a new Turkish State has been examined. The aim is to show whether the search for a non-war solution was pursued by the Turkish side through diplomacy at every stage and at every opportunity from signing of the Armistice to the signing of the Lausanne Peace Treaty, rather than the narrative that only one war was fought, a victory was won and a republic was established while the National Struggle was being considered, and whether efforts were being made for peace rather than war. The study is discussed under the following headings: developments in Istanbul during the period of October 1918-May 1919, the occupation of Izmir which sparked the National Struggle, Mustafa Kemal Pasha's departure to Samsun, the first messages to the World, the Allied Powers and the Capital: Havza and Amasya Circulars, decisive steps towards full independence: Erzurum and Sivas Congresses, the last Ottoman Parliament, the Constituent Assembly and the National Pact, Sevres, National Struggle and diplomacy in the triangle of Ankara-Istanbul-Entente States, Lausanne Peace Treaty and the last heading the product of blood, pain, sacrifice, heroism and wars: the Republic. Within the scope of this plan, although a chronological order is followed in general, some returns have been made from time to time in order to focus on the idea of a political solution in terms of content, especially in the sub-title of war and diplomacy.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: serdaryurtsever@gau.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The Armistice of Moudros is a treaty signed as a result of the withdrawal of the Ottoman Empire from the First World War, which led to the entry into a period of occupation under the control of the Entente States. In this study, the thoughts of a political solution pursued by both Istanbul and Ankara during the Armistice period, the consequences of what has been achieved and what cannot be achieved from political initiatives have been focused. Subsequently, the process of transformation of the reactions to the invasions into the National Struggle and then into the Republic as a new Turkish State has been examined. The aim is to show whether the search for a non-war solution was pursued by the Turkish side through diplomacy at every stage and at every opportunity from the signing of the Armistice to the signing of the Lausanne Peace Treaty, rather than the narrative that only one war was fought, a victory was won and a republic was established while the National Struggle was being considered, and whether efforts were being made for peace rather than war.

The Entente States have had many plans that backfired during the armistice period.

The first of these was the beginning of the occupations within the scope of the seventh article of the armistice. Although the purpose here is to put the Ottoman State under pressure and force it to sign the peace treaty, the invasions have created indignation in the country, and the Turkish Nation, which has been living independently since the moment it was born in world history, has started to organize itself for a rapid struggle with a reflex.

Secondly, in the process of sending Mustafa Kemal Pasha, who was in Istanbul, to Samsun as an army inspector equipped with the powers and authorities of an official mission in front of the eyes of the Entente Powers, the British occupation force commander, General Milne, against the request of the Greek intelligence to arrest Mustafa Kemal Pasha. The results of Milne's plan and thought that it would be better for Mustafa Kemal Pasha to go, and thus there would be an opportunity to root out the Turkish resistance, are clear.

The third is the occupation of Izmir. Even though the aim was to create the necessary conditions for the peace treaty to be accepted as soon as possible, the fact that this occupation was an old subject nation that snatched land from the Ottoman Empire caused outrage in the whole country, and the reactions that had remained at the level of organization and protest until then ignited the National Struggle in such a way that they turned into action.

The fourth is that they intensified the occupation in Istanbul November March 16, 1920, which they had already occupied on November 13, 1918. This situation led Ankara to declare that no agreement or treaty signed or will be signed by the Istanbul government or the sultan would be valid after March 16, 1920, on the grounds that the sultan-caliph, who was in the hands of the enemy, would not be able to make favorable and correct decisions for the country. Although the Istanbul government and the sultan approved Sevres on August 10, 1920, as a result of this decision taken by Ankara, Sevres was not even negotiated, it was considered null and void.

The fifth is the closure of the Ottoman Parliamentary Assembly after the intensification of the occupation in Istanbul on March 16, 1920. The British imagined the establishment of a caliph assembly in Istanbul, where other Muslim countries would also have representatives, as an additional mechanism to contribute to the control of their colonies, but the closure of the Parliamentary Assembly created the Grand National Assembly in Ankara, in the hearth of Anatolia.

Sixthly, the preparation of the Sèvres articles in such a way as to include very severe and harsh conditions and no step back was taken in the period until Lausanne. The Entente States fell into the delusion that the invasions they made in various regions and the progress of Greece in Anatolia would ensure the acceptance of Sevres. Although the Entente States understood very clearly that they would not get the expected result from these invasions, they did not want to back down from Sèvres. While the Turkish side put forward the National Pact as a prerequisite for peace, the proposals made by the Entente by keeping Sèvres as the main center were inconclusive. This persistent attitude of the Entente has caused the National Struggle to harden even more.

The seventh was that the Entente States invited both the Istanbul government and the Ankara government to the Lausanne peace Conference. Although this bilateral invitation was made to reduce the Turkish side to a weak and difficult situation at the conference table, it resulted in the abolition of the sultanate.

Apart from these, many attempts of the Entente States, such as making Anatolia the second Egypt, Istanbul the second Gibraltar, making Istanbul the capital of the caliph, declaring the Ionian State in the Aegean region, issuing death warrants for Mustafa Kemal Pasha and his friends, have been fruitless.

In all the negotiations conducted during the armistice period, the Entente States wanted to make Sèvres accepted in some way by putting it in disguise. However, Ankara has not backed down from the principles of the National Pact, which it has accepted as the starting point for all the negotiations, and has used all its political and military power to make it happen. The Turkish side has maintained the idea of a political solution from the beginning to the end, continued the war after negotiations that did not reach a result, but has always continued diplomatic negotiations and settlement efforts.

Giriş

Şark Meselesi ifadesi, ilk defa 1815'te toplanan Viyana Kongresi esnasında kullanılmaya başlanmış, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki güç dengelerini sarsmadan parçalanması ve tasfiyesi konusu, Avrupa devletlerinin her zaman gündeminde olmuştur (Turan, 2005, s. 1, 15-17). Birinci Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen gruplaşmada tarafsız kalamayan Osmanlı Devleti, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1911-12 Trablusgarp Savaşı, 1912-13 Balkan Savaşları'ndan (Yalçın, Turan, Ekincikli, Aksoy ve Gedikli, 2004, s. 1) yorgun çıkmış ve Osmanlı orduları bunu hemen izleyen süreçte yeniden bir maceraya sürüklenmiştir (Baytok, 1970, s. 6). Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ister dinci ister batıcı ister milliyetçi olsun birçok parti ve cemiyet, Saltanat ve Hilafet kurtulduğu takdirde devletin de kurtulacağına inanmaktadır (Berkes, 2002, s. 475).

Tunaya (1986), edebi bir üslupla mütareke ortamını; “genel harpten yenik çıkmış Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal bir yıkıma uğradığı, İkinci Meşrutiyet denilen o ünlü siyaset laboratuvarında her şeyin yüzüstü düştüğü, karmaşaya sürüklendiği, paramparça olduğu, insanların ızdırap ve şaşkınlığın ezikliğini yaşadığı, bir şeylerin yok olduğu, öldüğü, birbirinden koptuğu, birbirinden ayrılmış öğelerin yalnız kalabalıklar gibi kendi çevrelerinde döndüğü, akbabaların yaralı vücuda saldıracağı, akbabaların ne istediklerinin belli olduğu, Payitaht İstanbul üzerindeki siyasi tabiat örtüsü kaldırıldığında vıgıl vıgıl, yeraltı ve yerüstü çatışmaların, siyasi kan davalarının şaşırtıcı bir hareketlilik içinde ortaya çıkacağı” şeklinde tarif etmektedir.

Böyle bir ortam içinde klasik mütareke insanının ne yapacağı sorusunun cevabını, Tunaya; “mütareke insanının sorunlara çözümden ziyade geçmiş olayların sorumlusunu arayacağı, değişen bir dünya içinde gözünün gelecekte değil, geçmişte olacağı, cezalandırılacak gerekirse hapsedilecek hatta idam edilecek insan avının çok çabuk İttihatçı ve giderek Müdafaa-i Hukukçu avına dönüşeceği, sanki geçmişin intikamı alınmakla geleceğin inşa edilmesinin mümkün olacağını sanılması” şeklinde vermektedir (Tunaya, 1986, s. XVII-XVIII).

II. Meşrutiyetin en ilginç yönü, Osmanlı tarihinde ilk kez düşünülen bir toplum manzarası göstermesidir. Aydınlar ve bürokratlar kesimi bir görev bilinci içindedir. Ve bir soruya yanıt aramışlardır: “Bu devlet nasıl kurtarılabilir?”. Bu süreçte; Garpcılık, İslamcılık, Türkçülük, Meslek-i İçtimat ve Sosyalizm cereyanları olmak üzere beş düşünce akımı ortaya çıkmış, yalnız bir akım içinde kalmayıp Garpcı-Türkçü, Türkçü-İslamcı gibi sentezci olmak isteyenler de olmuştur (Tunaya, 1984, s. 9-12).

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak yerine ülkeyi kendi koruyuculukları altında olacak yeni sömürge devletleri şeklinde parçalama planlarını yapmışlardır. Bu bakımdan Osmanlı topraklarının paylaşılması, onları Almanya'dan çok uğraştırmıştır. Savaş sırasında İtilaf Devletleri kendi arasında Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağını belirleyen gizli anlaşmalar yapmışlardır. Gerçi bu gizli anlaşmalar, Bolşevik İhtilali sonrasında Sovyetler tarafından açıklanmış olsa da İtilaf Devletleri planlarında herhangi bir değişiklik yapmadan yollarına devam etmiştir (Tunaya, 1986, s. 3-4).

ABD, Birinci Dünya Savaşı'na katılırken emperyalist amaçları reddeden ve bundan böyle uluslararası anlaşmazlıkların savaşız çözülmesini sağlayacak bir örgütün (League Nations, Milletler Cemiyeti) kurulmasını öngören 14 maddelik bir program ilan etmiştir. İttifak devletleri barış isterken, Wilson'ın aracılığına başvurmuşlardır. Wilson bu başvuruları olumlu karşılarken karşılarında militarist, otoriter hükümetler yerine demokratik hükümetler olduğu takdirde, bunun o ülkelerin lehine olacağını söylemiştir. Bu sözler, savaşın boşuna çekilmiş acıları dolayısıyla halkların zaten kinlendikleri bu hükümetlerin içinde bir fırtına gibi esmiştir. Bulgaristan'da Kral Ferdinand tahtan çekilmiş, yerine oğlu Boris gelmiştir. (4 Ekim).

Almanya'da İmparator II. Wilhelm tahttan feragat etmiş, fakat bu da yetmemiş, cumhuriyet kurulmuştur (9 Kasım). Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl tahttan feragat etmiş, yerine Avusturya (13 Kasım) ve Macaristan (16 Kasım) cumhuriyetleri kurulmuştur. Saltanat düzenleri yıkılmış, cumhuriyetler kurulmuş, ya da en azından taht değişiklikleri olmuştur. Her iki ihtimalin de Padişah Vahdettin açısından tatsız olduğu açıktır. Vahdettin 1918'de, savaşın sonundan ancak birkaç ay önce tahta geçmiş olması sebebiyle savaş ve sonrasında olup bitenlerle ilişkisinin bulunmadığını düşünerek kendi konumunu tehlikede görmemiş olabilir ancak izlemiş olduğu siyasetin sonucunda tahtından olmuştur (Akşin, 2007, s. 114-115; Ergin, 1991, s. 397). ABD'nin 1920'de yalnızlık politikasına (Monrea Doktrini) geri dönmesiyle Wilson, ilkeleri ile birlikte ortadan kaybolmuştur.

Osmanlı Devleti açısından 1918-1922 yılları bir iktidar boşluğu dönemidir. İstanbul'un oluşturduğu siyasal iktidarın coğrafya bakımından, ülkenin neresine kadar etkin olduğunu kestirmek zordur. Bu iktidarın 1922 yılına kadarki gelişmesi Anadolu ile kurduğu diyaloglara dayanmıştır. İşgalci kuvvetlerin koltuk değnekleri ile ayakta durmaya çalışan Osmanlı siyasi müesseseleri vardır (Tunaya, 1986, s. 7).

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin ardından imzalanan bir ateşkes (bırakışma) antlaşması olup, bu antlaşma İtilaf Devletleri tarafından denetlenen bir işgal döneminin başlamasına neden olmuştur. Bu çalışma, Mütareke döneminde İstanbul ve Ankara hükümetleri tarafından takip edilen siyasi çözüm yaklaşımlarını ele almaktadır. Bu süreçte siyasi girişimlerin sonuçları ve eksiklikleri, işgallere nasıl tepki verildiği ve Millî Mücadele'nin ardından yeni bir Türk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğu incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, Millî Mücadele'nin sadece savaşın kazanılması ve cumhuriyetin ilan edilmesinden daha fazlası olduğunu ortaya koymaktır. Özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan dönemde, Türk tarafının savaşız bir çözüm arayışını diplomasi yoluyla nasıl sürdürdüğünü veya nasıl sürdüremediğini araştırmaktır. Bu bağlamda, çalışma genel olarak kornolojik bir sırayı takip etmektedir.

Konu; Ekim 1918-Mayıs 1919 tarihleri arasında İstanbul'daki gelişmeler, İzmir'in işgali, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, Dünya'ya, İtilaf Devletleri'ne ve Payitaht'a tam bağımsızlık yolunda ilk mesajların verildiği Havza ve Amasya Genelgeleri, Erzurum ve Sivas Kongreleri, son Osmanlı Mebusan Meclisi, Kurucu Meclis ve Misak-ı Millî, Sevr, Millî Mücadele ve diplomasi, Lozan Barış Antlaşması, kan, acı, fedakarlık, kahramanlık ve savaşların eseri Türkiye Cumhuriyeti başlıkları altında ele alınmıştır.

Ekim 1918-Mayıs 1919 Arasında İstanbul'daki Gelişmeler

İttihat ve Terakki Fırkası (İTF), İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1918) iktidarı elinde bulundurmuştur. Teşkilat bütünlüğü ile birlikte Millî Mücadele içinde olmaları bile üyeleri münferit katılımla yer almışlardır. Bu münferit katılımların büyük bir kısmı, Millî Mücadele esnasında ve sonrasında Müdafaa-i Hukukçularla kader birliği etmiş, yönetici kadrolarda yer almış ve değerli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ancak küçük bir kısmı, Millî Mücadele esnasında dahi Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmesini dört gözle beklemiş ve Millî Mücadele'nin bitimi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalefet hareketinin içine katılmıştır. İTF, kendisini devletle bir görmüş ve onunla bütünleşmiştir. Bu durum, İttihatçıların İkinci Meşrutiyet döneminde meydana gelen her şeyden sorumlu tutulmalarına ve karşılarındaki muhalefetin de bu bütünleşme oranında amansız, intikamcı ve yıkıcı olmasına neden olmuştur (Tunaya, 1989, s. 9-10).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında, İTF 5 Kasım'da son kongresini yapmış ve 9 Kasım'da dağılmıştır. İttihatçılar, İTF'nin tarihe göçmesini istememiş ve partilerini

Teceddüt Fırkası'na dönüştürmüşlerdir. Artık resmen İTF yoktur, ama İttihatçılar varlıklarını sürdürmüşlerdir, ülkenin her yanında örgütlenmiş oldukları için taban sağdır, canlıdır (Akşin, 2007, s. 120; Tunaya, 1989, s. 9).

Mütareke dönemi İstanbul hükümetleri, İTF'yi savaşa Almanya grubu içinde girişin ve yenilginin baş sorumlusu saymış hem millî hem de milletlerarası düşman ilan etmiştir. İTF'nin icraatlarının cezasız kalmaması yönünde gayret gösterilmiş, hatta Sadrazam Damat Ferit, İttihatçıların özel bir mahkemede yargılanmasını işgalci makamlara tavsiye edecek ve isim listelerini bu makamlara verecek kadar ileri gitmiştir. Başlangıçta İTF'yi hedef alan bu kampanya, giderek Müdafaa-i Hukukçuları da içermiştir (Tunaya, 1989, s. 545; Tunaya, 1986, s. XIX).

Osmanlı hanedanının temel tercihi mutlakiyet düzeni olmuştur. Vahdettin'in, İTF'ye karşıtlığı veya muhalefete yakınlığı demokratik bir öge içermemiş, muhalifliğini siyaset gereği İTF'ye karşı olmak için yapmıştır. Avrupa ve özellikle İtilaf kamuoyu İTF'na, sömürge imparatorlukları için dinamit olan tam bağımsızlık tutumu yüzünden düşmandır ve İttihatçılık komünistlik gibi büyük bir bela olarak görülmeye başlanmıştır. Vahdettin bu nedenle hem tahtta kalabilmek hem de Osmanlı için hafif barış şartları elde edebilmek için olabildiğince İTF karşıtı olmuştur (Akşin, 2007, s. 117).

Padişah Vahdettin'in 8 Temmuz 1918'deki cülusuna dair olan hattı hümayununda, "harpte başarı sağlanması için millî kuvvetlerin bir araya getirilmesi gerektiği, adalet ve güvenliğin sağlanması, devletin itibarının korunması, halkın zaruri ihtiyaçlarının giderilmesi, siyasi suçluların affı, harp mıntıkası haricinde kalan yerlerdeki örfi idarenin kaldırılması, memlekette üretimin artırılarak iktisadi durumun düzeltilmesi, merkezi devletler ve Bulgaristan ile ittifak ve dostane ilişkiler hususundaki siyasetin devam ettirilmesi" gibi iç ve dış siyasetle ilgili hususlar yer almıştır (Kocaoğlu, 2006, s. 22). Hattı hümayunun, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Alman cephesini yardıkları 8 Ağustos 1918 tarihinden önce olduğu dikkate alındığında, devletin toparlanması için siyasi, askeri ve iktisadi alanlarda ülke içinde alınacak tedbirlerin sıralanmasından harbin gidişatına yönelik İttifak Devletleri aleyhine henüz olumsuz bir durumun bulunmadığı yönünde bir kanaate sahip olduğu söylenebilir.

Padişah Vahdettin, savaşın gidişatının İttifak Devletleri aleyhine dönmesi üzerine İtilaf Devletleri'nin barış şartlarını öğrenmek için Avrupa'ya temsilciler göndermiştir. Erken barış yapar ve İtilaf'ın tüm dikkatini Almanya ve Avusturya'ya vermelerini sağlayabilirse, Osmanlı Devleti'yle ılımlı koşullarda barış yapılabileceğini düşünmüştür (Sonyel, 20008a, s. 1).

Rüşti Bey vasıtasıyla 4 Ekim 1918'de, İngiltere'nin Bern Büyükelçisi Sir Horace Rumbold'a Almanya'ya karşı İngiltere ile barış ve ittifak teklifi sunulmuştur. Bu teklifte; Hicaz, Suriye, Filistin ve Irak'a, İngiliz işgali altındaki Mısır'da olduğu gibi özerklik verilmesi önerilmiş, İngilizler çoğunluğu Osmanlı asker kaçaklarından oluşacak 300-500 bin kişilik yeni bir ordu kurulmasına yardımcı olmaya çağrılmış, bu ordunun İngiliz ordusuyla birlikte İstanbul üzerine yürüyerek İTF rejiminin erkten düşürebileceği iddia edilmiştir. Ancak padişah güçlü olmadığı için bu konudaki öneriler dikkate alınmamıştır (Sonyel, 20008a, s. 2). Zaten padişahın kendi ülkesindeki yasal hükümeti, İngilizlerin kurmaya yardımcı olacağı bir ordu ile İngiliz ordusunun birlikte devirmesi teklifi, padişahın konumunun zayıflığını kendi kendine açığa vurduğu bir durumdur.

Arap topraklarıyla Osmanlı Devleti ile arasında son bağ olan dinin bile birleştirici gücü kalmamıştır. Sultan-Halife cihad ilan ettiği halde, Araplar padişaha karşı ayaklanarak Hristiyan olan İtilaf Devletleri ile birleşmişlerdir (Sonyel, 20008a, s. 2). Bu durum, hilafet makamının da zayıfladığını göstermektedir.

İTF liderlerinden olan ve sadrazamlık görevinde bulunan Talat Paşa 7 Ekim 1918'de istifasını vermiş, yeni hükümeti kurma görevinin Ahmet İzzet Paşa'ya verilmesini tavsiye etmiştir. Vahdettin yadırgama göstermemiş ancak Talat Paşa'ya "İzzet Paşa son muharebede İngilizlere karşı harp etti mi?" sorusunu sormuştur. Burada, hükümette yer alacakların veya herhangi bir sebeple İtilaf Devletleri ile görüşme ihtimali olacak görevlilerin bu devletler tarafından kin ve nefret beslenen kişiler olmamasına dikkat edildiğini görmekteyiz. Talat Paşa'nın tavsiyesine rağmen hükümeti kurma görevi Ahmet Tefik Paşa'ya verilmiş ancak hükümeti kuramaması sonrasında görev, Ahmet İzzet Paşa'ya tevdi edilmiştir (Kocaoğlu, 2006, s. 31-32; Sonyel, 20008a, s. 9; Akşin, 2007, s. 115).

Vahdettin akrabası olan devlet adamlarıyla çalışmayı tercih etmiştir. İlimli bir siyaset gütmek istediği zaman dünürü Tefik Paşa'yı, sert siyaset gütmek istediği zaman da Damat Ferit'i öne sürmüştür (Akşin, 2007, s. 117). Damat Ferit'i, direktiflerini harfiyen uygulayacak, sadakatten ayrılmayacak, İtilaf Devletleri'nin baskılarına tahammülle katlanacak ve hoşnutsuzluklara paratonerlik edecek bir sadrazam olarak görmüştür (Ergin, 1991, s. 398).

İtilaf Devletleri'nin hoşgörüle davranacaklarına inanılmış, ABD Başkanı Wilson'un demeçleri verilmiş söz sayılmıştır. Ancak, İngiliz ve Fransız İmparatorluklarının sınırları içinde yabancı unsurlardan oluşan birçok uyruklar bulunduğu halde Wilson ilkeleri, onlar için uygulanmamıştır. Gerçekte İngiliz diplomasisi, Afganistan ile İran'ı güdümü altına aldıktan sonra Hindistan'dan İstanbul'a dek uzanan bir dizi sömürgeler veya yarı sömürgeler kurmak istemekte, İstanbul'u ikinci bir Cebelitarık, Anadolu'yu ise ikinci bir Mısır haline getirmeyi planlamaktadır (Sonyel, 20008a, s. 6-8).

Ahmet İzzet Paşa hükümeti iş başına gelir gelmez mütareke girişimlerine hız vermiştir. İngiliz Generali Townshend, Fransız Generali Marcel Savoie, Bern askeri ataşesi Albay Halil, Hahambaşı Hayım Naum Efendi ve Lahey Elçisi Nusret Bey gibi birçok kanaldan mütareke talebi iletilmiştir. Bu girişimler sonucunda, 23 Ekim 1918'de Türk delegeleri mütareke görüşmelerine davet edilmiştir (Kocaoğlu, 2006, s. 43-45; Ergin, 1991, s. 394; Sonyel, 20008a, s. 9-10).

Mütarekeye gidecek heyet için Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Yarbay Sadullah ile kâtip olarak Ali Fuad Bey görevlendirilmiştir (Bayur, 1997, s. 261; Ergin, 1991, s. 394; Kocaoğlu, 2006, s. 45-47; Sonyel, 20008a, s. 9-10).

Heyetin, İstanbul'a gönderdiği raporlarda; mütareke maddelerinde çok küçük ve önemsiz değişiklikler yapıldığını başkaca bir değişikliğin mümkün olmadığını gördüğü, iki seçeneğin bulunduğu, ya mütarekenin bu önemsiz değişiklikler ile kabul edileceği veya eli boş döneleceği belirtilmiştir. Heyet, bu konuda kendilerine 30 Ekim öğleye kadar bir yönerge gönderilmesini istemiş ancak vaktinde yanıt alamayınca Limni Adası'nda Mondros'ta demirlemiş olan Agememnon zırhlısında yetki almadan imzalamıştır (Sonyel, 20008a, s. 20; Sonyel, 1995, s. 7; Tunaya, 1986, s. 4; Ateş, 2010, s. 83; Kocaoğlu, 2006, s. 49).

Mütareke imzalandığı sırada Adana'da görevli olan Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa ile sürekli temas etmiş gönderdiği telgraflarla, mütareke şartları ve uygulanmasının mahzurlu tarafları üzerindeki görüşlerini iletmış, ancak haklı itirazları sonuçsuz kalmıştır (Kocatürk, 2005, s. 21; Yalçın ve Koca, 2005, s. 138).

Sonyel (2008a), Bayur'un anlatımına atfen görüşmelerin içeriğine ilişkin olarak, Rauf Bey'in İttifak Devletleri'nin Boğazlar'dan bir an önce geçmesinin ne denli ve can alıcı bir konu olduğunu bilmesi ve görüşmeleri ona göre yürütmesi gerektiği, hiç değilse, İngiliz Amiralî Calthorpe'nun Boğazlar'a vermiş olduğu önemden, öteki maddelerde geniş bir pazarlık olanağı olduğunu anlaması gerektiği, görüşmelerin resmi ve iki yanca imzalanmış bir tutanağının

olmamasının, bir de tüm maddelerin hep birlikte sunulması yerine birer birer sunulup tartışılmasının affedilmez yanlış olduğu bilgilerini vermektedir (Sonyel, 20008a, s. 20-21).

Mütareke ile ilgili gerçek duruma karşın, Osmanlı hükümet yetkilileri iyimser demeçler vermiş, bu demeçlerin etkisiyle basın, mütarekenin hafif olduğu ve İstanbul'un işgal edilmeyeceği yönündeki haberler yıllardır savaştan bezmiş halk üzerinde olumlu hava yaratmıştır (Gökbilgin, 1959, s. 3; Sonyel, 20008a, s. 21; Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı, 1976, s. 24), Mütareke'nin acımasız uygulamalarının görülmesiyle, mütareke maddelerinin Türk Milleti'ni yeryüzünden silmek amacıyla İtilaf Devletleri'nin keyfiyetiyle kullanıldığı herkes tarafından anlaşılmıştır.

Mütarekenin imzalanması sonrasında Ahmet İzzet Paşa istifası yönünde büyük baskı görmüş, yerine 11 Kasım 1918'de Ahmet Tevfik Paşa, hükümeti kurma görevi almıştır (Akşin, 2007, s. 120). İtilaf donanmasının İstanbul'a geldiği gün olan 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ile birlikte Ahmet İzzet Paşa ile görüşmüş ve onun sadrazamlıkta kalması için ısrarcı olmuştur. Ahmet Tevfik Paşa hükümeti henüz güvenoyu almadığı için İzzet Paşa'nın resmi olarak görevde olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu alamaması için Fethi Bey ile birlikte çalışmış, görüşülen mebuslar bu fikri destekler gözükmüşler ancak Tevfik Paşa hükümeti 18 Kasım 1918'de güvenoyu almıştır (Acun, Sofuoğlu, Yılmaz, Anzelioğlu, Gökgöz, Kılınçkaya, Arıç, Erdaş, S., Erdaş, N., Kobal, Tüzün, Yıldırım, Karayel, ve Aktaş, 2009, s. 161-162; Ateş, 2010, s. 92; Bayur, 1997, s. 233-234; Ergin, 1991, s. 395).

Tevfik Paşa, 12 Şubat 1919'da İtilaf Devletleri temsilcilerine Osmanlı barışıyla ilgili bir önerge vermiştir. Önergede; "Wilson ilkelerinin kabul edileceği, Osmanlı hakimiyetinin devam ettirilmesi ve azınlıklara sağlanacak haklarla bu gelişmelerin sağlanması, bir komisyon vasıtasıyla Ermeni devleti kurulması, Arabistan'a muhtariyet verilmesi, mademki İtilaf Devletleri'nin Arap bölgelerini ilhak etmek düşüncesi yoktur o halde Osmanlı hakimiyeti altında geniş bir muhtariyet verilmesinin orada sukun ve asayiş korumanın en iyi yolu olduğu hususları" yer almıştır (Bayur, 1997, s. 262).

Siyasal tartışmanın, Türk bağımsızlığının alacağı şekil ile Amerikan ve İngiliz mandasından hangisinin daha iyi olacağı noktasında toplanması, İstanbul'daki bağımsız yaşama arzusunun yok olduğunu göstermektedir (Lewis, 2007, s. 241). İzmir'in işgalinin hemen sonrasında Damat Ferit, ABD'nin uyrukları yönetmede deneyimsiz ve Fransa'nın çürük olması nedeniyle, tüm ülke fertlerinin herkesin içten dileğinin, bu güdümün İngiltere'ye verilmesi olduğu görüşünü öne sürmüştür (Sonyel, 2007, s. 35).

Vahdettin adına Damat Ferit'in 30 Mart 1919'da, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'ye "İngilizlerin istediği yeri işgal edebileceği, 15 yıl İngilizlerin Osmanlıları koruması, Ermenistan'ın bağımsız olması, Arabistan'ın özerk olması ama dinen Halife'ye bağlı olması, İngilizlerin uygun gördükleri nezaletlere müsteşar, vali nezdinde danışmanlık yapacak birer İngiliz başkonsolosunun her vilayete atanması, vilayet belediye meclisi seçimleri ile parlamento üyelerinin seçiminin bu İngiliz başkonsoloslarının kontrolü altında yapılması, İngiltere'nin hem payitahtta hem de vilayetlerde maliyeyi sıkı bir kontrole tabi tutmak hakkına sahip olması" (Akşin, 1976, s. 233-238; Sonyel, 1995, s. 49; Jaeschke, 1991, s. 4-5; Bayur, 1997, s. 270-273) gibi hususları içeren bir proje vermiş olması, İstanbul'un acizliğini ve umutsuzluğunu göstermesi açısından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı olması halinde mütareke ve barış müzakerelerini Anadolu'dan yürütmeyi, düşman tehdidi altında bulunan padişahı da Anadolu'ya götürmeyi düşünmüştür. Ancak Ahmet İzzet Paşa hükümetinde Harbiye Nazırı olarak görev alma girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, görüşlerini paylaşmak için padişahla görüşme yapmış, padişah görüşlerini dinlememiş sadece kendi güvenliği açısından garanti istemiştir. Bu görüşme ve yapmış olduğu diğer temaslar sonucunda padişah'tan bir destek görülemeyeceğini, padişahı ve çevresini İtilâf Devletleri'ne karşı harekete geçirme olasılığının olmadığını anlamıştır. Yegane kurtuluş yolunun bir millî mukavemet hareketi yaratmak olduğuna karar vermiş ve Anadolu'ya geçişin yollarını aramaya başlamıştır (Acun ve diğerleri, 2009, s. 161-162).

Millî Mücadele'nin İlk Ateşi ve İlk Adım: İzmir ve Samsun

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi, 22 Ocak 1919'da Anadolu gazetesi tarafından verilmiştir (Sarıhan, 1984a, s. 107). Ancak, İstanbul Hükümeti de dahil olmak üzere en kötümserler bile buna ihtimal vermemiştir (Özalp, 1985, s. 3-5).

17'nci Kolordu Komutanı Vekili Albay Süleyman Fethi'nin çabalarıyla Yunanlıların uzaklaştırılması şeklinde neticelenen İzmir Limanı'ndaki, Averof Zırhlısı'ndan çıkan 18 kişilik bir Yunan birliğinin, 17 Nisan 1919'da Kordon Boyu'nda gezinti yapması (Sarıhan, 1984a, s. 207) olayını, ileri tarihte resmen gerçekleşecek olan İzmir'in işgalinin bir provası ve tepkilerin ölçülmesi hareketi olarak görmek yanlış olmayacaktır.

İzmir Valisi İzzet'in, 17 Mayıs 1919'da yayınladığı, "İzmir olaylarının büyütüldüğü, olayın İtilaf Devletleri kararıyla İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden ibaret olduğu" (Sarıhan, 1984a, s. 252) şeklindeki bildirisi, acizliğin son noktasında bulunan bir devlet memurunun işgal güçlerine şirin gözükerek makamını devam ettirme gayretinden başka bir şey değildir.

İçişleri Bakanı Mehmet Ali'nin 18 Mayıs 1919'daki "Vali İzzet, mülki işlere bakmaya devam ettiğine göre işgal yalnız askeri niteliktedir" (Sarıhan, 1984a, s. 253) şeklindeki açıklaması, İstanbul Hükümeti'nin hala olup bitenin farkına varamamış olmasını veya Vali İzzet Bey gibi bir yaklaşımı göstermesi açısından bir başka çarpıcı örnektir.

Yunan ordusunun İzmir'e çıkması, eski bir tebaa ulusun Anadolu'nun kalbini hançerlemesi, katlanılmaz bir tehlike, utanç ve mukaddes aile yuvasına tecavüz anlamını taşımaktadır (Sarıhan, 1984a, s. 209; Lewis, 2007, s. 241; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 2). Türk Millî Mücadelesi'ni yaratan İzmir'in işgali, 1919-1922 Türk-Yunan Savaşının da direkt nedeni olmuş (Giritli, 1989, s. 277), bütün kurtuluş sürecini hızlandırmış, olgunlaştırmıştır (Yalçın, Turan, Ekincikli, Aksoy ve Gedikli, 2004, s. 120; Akşin, 2007, s. 123).

İzmir'in işgalini protesto için 19 Mayıs'ta Fatih'te 75.000, 20 Mayıs'ta Üsküdar'da 30.000, 23 Mayıs'ta Sultanahmet'te 200.000 kişinin katıldığı çok büyük mitingler yapılmıştır (Ateş, 2010, s. 101). Vahdettin, düzenlenen mitingler sonrasında çeşitli kişi ve örgütlerin gönderdikleri dilekçelerden endişelenmiş, duyguları yatıştırmak için elinden geleni yapmış, ziyarete gelen kurullara; "ağzımızı açalım, bağıralım, sesimizi yükseltelim ama elimizi kaldırmayalım" demiştir (Sonyel, 2007, s. 33).

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki siyasi temasları, İstanbul hükümeti ve İngilizlerde rahatsızlık yaratmıştır (Jaeschke, 1991, s. 10; Şimşir, 1992, s. 3-4). Bu dönemde ortaya çıkan bir konu bir fırsat doğurmuştur. Samsun ve çevresinde Pontus Rum çetelerinin tecavüz ve faaliyetlerini arttırması nedeniyle bölgede durumun yerinde incelenip gereken tedbirlerin alınması gerekmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, bu görevi Anadolu'ya geçiş için uygun bir fırsat saymış ve hemen kabul etmiştir (Acun ve diğerleri, 2009, s. 162).

Bu haberi alan Yunan istihbaratı, İngiliz işgal gücü komutanı General Milne'den Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasını istemiştir. Milne tam aksi bir görüşle, "bırakınız gitsin,

daha iyi olur, böylece, tüm Türk direnişini kökünden temizleme fırsatını sağlamış oluruz” (Sonyel, 2007, s. 33) cevabını vermiştir.

Calthorpe’un Haziran-Temmuz 1919 döneminde yaptığı yazışmalarda; Mustafa Kemal Paşa’nın yeni bir örgüt yaratmakta olduğu (Şimşir, 1992, s. 6-10), Samsun’da yaratılmak istenen karışıklıkta Mustafa Kemal Paşa’nın öncü rolü oynadığı, geri çekilmesi için talimat verildiği (Şimşir, 1992, s. 10-11), geri çekilmesi için yeniden nota verildiğinde alınan cevabın ordudan istifa etmiş olduğundan kendisiyle İstanbul Hükümeti’nin resmi ilişkisi kalmadığı, Mustafa Kemal Paşa’nın asi olduğunun Anadolu’daki askeri ve sivil makamlara genelgeyle bildirileceği (Şimşir, 1992, s. 38-39) hususları yer almaktadır.

İzmir’in işgali ve sonrasında Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışıyla gelişen durum hakkında 28 Temmuz 1919 tarihinde, “İzmir çıkarmasına kadar Türk halkını sakin tutmada başarılı oluyorduk. Kötü valileri, mutasarrıfları değiştirip, Türk Hükümeti’ne istediğimizi yaptırmak suretiyle barış anlaşmasının onaylanmasına kadar Türkleri olay çıkarmadan idare edebilecektik. İzmir’in işgali her şeyi alt üst etti. Mustafa Kemal Samsun civarında dize gelmeyi reddetmektedir. Barış şartlarını çabuk tespit edelim” (Baytok, 1970, s. 29) değerlendirmelerini içeren ve İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen rapor, İngilizlerin İzmir’in işgali ve Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a gönderilmesi konusunda hayati bir hata yaptıklarının farkına vardıklarını göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı, yeni bir dönemi ve İtilaf ile iş birliği yaparak padişahlık iradesinin devamını sağlamaya çalışacak padişah ve onun hükümeti ile Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa ile onun etrafında toplanan millî bağımsızlık uğruna emsalsiz bir mücadeleye atılacak olanlar şeklinde memleketin iki ayrı kampa bölünmesini başlatmıştır (Karpaz, 1967, s. 35).

Dünya’ya, İtilaf Devletleri’ne ve Payitaht’a İlk Mesaj: Havza ve Amasya

25 Mayıs’ta Havza’ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele’ye yönelik teşkilatlanmanın yaygınlaştırılması çalışmalarına başlamıştır. Memleketin durumu, yöneticilerin tutumunu, işgal güçlerinin amacını halka anlatmıştır (Acun ve diğerleri, 2009, s. 164).

Damat Ferit, İzmir’in işgali sonrasında meclis kapalı olduğundan 26 Mayıs 1919’da saltanat şurasını toplamıştır (Akşin, 2007, s. 127). Şura’da, millî bir meclisin oluşturulması, bağımsızlığın sağlanması, memleketi parçalanmaktan korumak için Amerikan mandasının kabul edilmesi, İngilizlerin iyi niyetine sığınması kararları alınmıştır. Kararlar kendi içinde ters düşmektedir. Havass-Reuter Ajansı “Saltanat şurasının Türkiye millî bütünlüğü korunması şartıyla bir büyük devletin himayesini aradığını” yayınlınca, Mustafa Kemal Paşa Havza’dan valilere bir uyarı telgrafi çekmiş ve yayınlanan haberin doğru olmadığını, saltanat şurasının tam istiklal istediğini bildirmiştir (Ateş, 2010, s. 102). Bu uyarı telgrafından, Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki gelişmeleri yakinen takip ettiği, ordu ve milletin moralini bozacak haberlerin yayılmasının önlenmesine çalıştığı anlaşılmaktadır.

Almanya ile 28 Temmuz 1919’da Versailles, Avusturya ile 10 Eylül 1919’da Sainte Germain, Macaristan ile 13 Temmuz 1919’da Trianon ve Bulgaristan ile 27 Kasım 1919’da Neuilly barış anlaşmaları yapılmıştır (Yalçın, Akbıyık, Akbulut, Balcıoğlu, Köstüklü, Süslü, Turan, Eraslan ve Tural, 2002, s. 109-111; Belen, 1983, s. 19-20). Tüm mağlup devletler ile antlaşmalar yapılmasına karşın henüz Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmanın metni dahi ortada yoktur.

Osmanlı Devleti’nin paylaşılması hususunda İtilaf Devletleri’nin kendi içindeki

anlaşma arayışları devam ederken biraz da İzmir'in işgaline verilen tepkileri azaltmak amacıyla İstanbul Hükümeti, konferansa davet edilmiştir. Bu davet üzerine, Mustafa Kemal Paşa, 3 Haziran 1919'da Havza'dan gönderdiği genelgede, "Konferansa, hükümetin davet edilmesinin memnuniyet verici olduğunu, ancak gönderilmesi planlanan kurul ile milletin istekleri arasında uygunluk olmadığını, sadrazamın sınırları belirsiz bir Ermeni özerkliğine razı olduğunu" belirtmiştir. Ayrıca "Milletçe kesin bir şekilde savunulması istenen ve gerekli görülen haklarda özellikle iki noktanın önem kazandığını, birincisinin devlet ve milletin mutlak olarak tam bağımsızlığı olduğunu, ikincisinin 'vatanın ana topraklarında' çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesi gerektiğini" ifade etmiştir (Nutuk, 1984a, s. 19-20). Bu beyanatta, "vatanın ana toprakları" konusunun vurgulanması önemli görülmelidir. Bayur da (1997) "Osmanlı Devleti'nin Türk kısmı" ifadesini çok sık kullanmıştır.

12 Haziran 1919'da Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, siyasi katılım sağlayıp halka dayalı bir hareket geliştirmek üzere çalışmalar yapmıştır (Acun ve diğerleri, 2009, s. 164), 21 Haziran 1919 tarih ve 194 sayılı şifre ile Amasya Tamimi bütün sivil ve askeri makamlara yayınlanmıştır. "Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir" ve "Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." (Nutuk, 1984c., s. 11; Sonyel, 2007, s. 48) maddeleri dikkat çekmektedir. Millî Mücadele'ye hukuki bir zemin sağlayacak olan millî bir heyetin toplanması gibi tarihi bir kararın da alındığı Amasya sürecinde yayınlanan Tamim, bir bağımsızlık beyannamesi olarak da kabul edilecektir. (Turan, 2005, s. 51). İstanbul hükümeti, bunu ittifakçılığın yeniden diriltilmesi olarak görmüştür (Acun ve diğerleri, 2009, s. 164; Sonyel, 2007, s. 47). Tamim maddeleri, Millî Mücadele'nin genel karakterini ve izlenecek yöntemlerin başlangıç noktasını belirlemiştir.

Bu özellikleriyle hem Havza hem de Amasya Tamimi, İstanbul hükümetlerinin İtilaf Devletleri'ne sundukları barış planlarından tamamen zıt bir karakterdedir ve diplomasi anlamında da Millî Mücadele hareketinin İtilaf Devletleri ile barış görüşmeleri yapabilmesinde ön koşullarını içeren siyasi belgeler olarak nitelenebilir.

Tam Bağımsızlık Yolunda Kararlı Adımlar: Kongreler

23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'ne; elli altı delege katılmıştır (Goloğlu, 1968, s. 78-80). Delegelerin meslek dağılımına bakıldığında; toprak sahibi, idareci, din adamı, asker, tüccar, hukukçu, eğitimci, gazeteci, sağlıkçıların bulunduğu görülmektedir (Selek, 1966, s. 270). Delege sayısı az olmakla birlikte söz konusu meslek grupları dikkate alındığında bile Millî Mücadele'nin geniş bir tabanda ve tüm vatan fertlerinin katılacağı bir hareket şeklinde cereyan edeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çalışmaları on dört gün süren Erzurum Kongresi bölgesel bir kongre gibi gözükmeyle birlikte; "Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümeti'nin dağılması halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir. Kuvayı Millîye'yi tek kuvvet olarak tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır. Manda ve himaye kabul olunamaz." (Nutuk, 1984a, s. 46) şeklindeki kongre kararları dikkate alındığında ulusal bir nitelik taşıdığı da görülebilecektir.

İyi işgal kötü işgal diye bir ayrımın söz konusu olmayacağı da ifade edilmiştir. Seçimlerin yapılması ve meclisin toplanması düşüncesinden tüm zor ve baskıcı şartlara rağmen demokrasinin işletilmeye çalışılması önemlidir. İmparatorluğun Arap toprakları bölümüyle ilgili bir talebin bulunmaması, mütareke sınırlarının belirtilmesi aslında imparatorluktan vazgeçme kararıdır (Akşin, 2007, s. 133). Zaten o dönemde etkili olan Wilson prensipleri dahilinde hem tam bağımsızlık hem de Arap topraklarının ikisinin birden elde edilmesi çok mümkün değildir. Tam tersine Wilson prensipleri, ruhu gereği Arap topraklarının imparatorluktan koparılmasına zemin sağlamaktadır.

Erzurum ve Sivas Kongreleri ara döneminde 26-30 Temmuz 1919'da Balıkesir'de ve 16 Ağustos 1919'da Alaşehir'de de kongreler gerçekleştirilmiştir (Özkaya, 1981, s. 41-42).

Sivas Kongresi öncesinde, 29 Ağustos 1919'da Lord Curzon, Rawlinson kanalıyla "Millî hareketin barış görüşmelerinde elde etmek istediği nedir? Barışı kabul etmek için hangi koşulların kabul edilmesi gerekir?" konularının Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenilmesini istemiştir (Sarıhan, 1984b, s. 77). Bu talepten, millî hareketin artık ciddiye alındığı ve inisiyatifi dışında herhangi bir barış anlaşmasının gerçekleşemeyeceğinin İngilizler tarafından anlaşıldığı sonucu çıkarabilir.

Sivas Kongresi çalışmalarına 04 Eylül 1919'da başlamıştır. Erzurum Kongresi tüzük ve beyannamesinin değiştirilerek kabul edilmesi gündemiyle 05 Eylül'de ikinci oturuma başlanırken verilen bir önerge neticesinde kongre üyeleri İttihatçılık yapmayacaklarına yemin etmiştir. Diğer önerge ile Padişaha gönderilmesi için hazırlanan arıza'da "Mondros Mütarekesi'nin iç ve dış saldırılarla işlemez duruma girdiği, buna rağmen meclisin toplantıya çağrılmadığı, bu yüzden milletin hiçbir siyasi çıkar peşinde olmaksızın gereken tedbirleri almak için Sivas Kongresi'ni yaptığı, kongrenin hilâfet ve padişahlık makamlarının ve vatan ile millet haklarının savunma tedbirlerini görüştüğü" bildirilmiştir (Goloğlu, 1969, s. 78-79). Henüz cumhuriyet fikrinin ilan edilmesi için çok erkendir. Birçok insan padişah ve halifeliğin kurtulması ile imparatorluğun gene eski günlerine döneceğine inanmaktadır.

Kongre başlangıcında ABD mandası ile ilgili konuşmalar yapılmıştır. Bunlar, imparatorluk hayallerinden vazgeçemeyenlerdir. Bu hayallere kapılanların Wilson prensiplerinin ruhunu anlayamadıklarını da söylemek mümkündür. Filipinler örneğini vererek ABD mandasının iyiliği üzerine konuşma yapanlardan biri de Halide Edip olmuştur (Akşin, 2007, s.137; Yel, 2018, s. 20).

Amerikan mandası konusunda gerçekleşmiş olan uzun tartışmalara yer vermekten ziyade bu konuya ABD'nin nasıl baktığına açıklık getirmek daha faydalı olacaktır. Amerikan Yüksek Komiseri Raundal'in 04 Ağustos 1919'da; "Türkler ne kendilerini ne başkalarını yönetebilirler. Islah edilmelidirler. Uluslararası kıskançlıklar ve ABD görüşü açısından gereksinme duyulmadığı için Arapça konuşan ahali bir kenara bırakılmalıdır. Göçbeleri yerleştirmek, Amerikan Kızılderililerini yerleştirmek kadar güç olacaktır. Türk Hükümeti'ni İstanbul'da bırakmak hata olur, çünkü bu, Türklerin Avrupa politikasını izlemelerine ve Rusya ve Yunanistan'la ardı kesilmeden çıkan dertlere karışmalarına neden olur. Türk Hükümeti, Konya veya Ankara'ya götürülebilir, Padişah'a ise İstanbul'da Halife olarak kalma olanağı tanınabilir. Savaşa milyarlar harcayacak yerde, mandaya milyonlar harcamak daha akıllıcadır." (Duru, 2001, s. 37-38), şeklindeki açıklaması, manda savunucuları tarafından bilinse idi, beyhude tartışmalar yaşanmamış olacaktı. Ancak, tarih, dönemin şartları gerçekliğinde ileriye görebilenler tarafından yazılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü ve durumları tahlil etmedeki yüksek kabiliyeti, aleyhteki tüm hareketleri boşa çıkarmıştır.

11 Eylül 1919'da "Ateşkes sınırları içerisinde kalan topraklar birbirinden ve Türkiye topluluğundan ayrılmaz bir bütündür. Millî bağımsızlık için millî kuvvetleri etken ve millî isteği hâkim kılmak esastır. Her türlü müdahale ve işgale, özellikle bağımsız Rum ve Ermeni Devleti kurma çabalarına karşı birlikte savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir. Azınlıkların her türlü hakları saklı olduğundan, bu azınlıklara siyasi egemenlik ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir. Osmanlı Hükümeti bir baskı karşısında yurdun herhangi bir yerini terk veya ihmal ederse buna karşın her türlü tedbir alınmıştır. Vatanimize karşı saldırı ve yayılma amacı gütmeyen herhangi bir devletin teknik, sinai, ekonomik yardımları memnuniyetle karşılanacaktır. İstanbul Hükümeti, meclisi derhal toplaması ve alacağı her türlü kararı meclisin denetimine sunması zaruridir. Vatan ve milletimizin karşı

karşıya bulunduğu tehlikelere karşı aynı amaçlarla kurulmuş cemiyetlerin tamamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında birleştirilmiştir. Kongre bir temsil heyeti seçmiştir.” (Nutuk, 1984c, s. 101-102) şeklindeki kongre kararları tüm yurda duyurulmuştur. Sivas Kongresi Heyeti Temsiliyesi, tüm ulus adına eyleme geçen ilk organ olarak Anadolu’nun filli bir hükümeti durumuna gelmiştir (Şimşir, 2009, s. 167; Berkes, 2002, s. 480).

Havza ve Amasya Tamimleri ile Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları, birer siyasi manifesto niteliği taşımaktadır. Bunlar, muhtemel barış görüşmelerinde millî hareketin ön koşulları olarak kabul edilmelidir. Saray ve İstanbul hükümetleri tarafından bol taviz içeren barış teklifleri de İtilaf Devletleri tarafından ilgi görmemiştir. Bu durum, İtilaf Devletleri’nce önerilecek antlaşma koşullarının çok ağır şartlar içereceğinin kesin belirtisidir. Tam bağımsızlık konusunda çok katı bir duruş sergileyen tamim ve kongreler, İtilaf Devletleri tarafından kendi barış şartlarını kabul ettirmek için artık kuvvet kullanma noktasına gelme olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı durum millî hareket tarafı için de geçerlidir. Dolayısıyla savaş ve diplomasinin beraber yürütüleceği, savaş kazanımlarının diplomasi kazanımlarını sağlayacağı bir sürece girilmiştir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi, Misak-ı Millî ve Kurucu Meclis

Mustafa Kemal Paşa’nın mütarekenin imzalanması sonrasında büyük baskı altında kalan Ahmet İzzet Paşa hükümeti yerine Tevfik Paşa hükümetinin kurulmasını engellemeye çalışması, güvenoyu alamaması için mebuslarla görüşmeler yapması (Acun ve diğerleri, 2009, s. 161; Ateş, 2010, s. 92; Ergin, 1991, s. 395; Bayur, 1997, s. 233-234), ileride seçilecek sadrazamların da güvenoyu alamama ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Zaten meclisten ve aldığı kararlardan memnun olmayan Vahdettin, her türlü denetimin dışında dilediklerini yapmak isteyen İtilaf Devletleri’nin de etkisiyle 21 Aralık 1918’de meclisi feshetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu fesihe şiddetle karşı çıkmıştır (Akşin, 2007, s. 120; Ateş, 2010, s. 92; Bayur, 1997, s.246-249; Ergin, 1991, s. 395). Vahdettin meclisi feshetmekle kendisini, saltanatını ve hilafeti doğrudan doğruya İtilaf Devletleri’nin talepleriyle karşı karşıya getirmiştir. Meclisin bir tampon olabilmesi durumunu ortadan kaldırmıştır.

Meclisin yokluğu durumunda, Vahdettin’in İtilaf’ın talep ve baskılarına maruz kaldığı, kendisi mutlak bir hükümdar gibi saltanat veya hilafet makamının İtilaf’ın işine geldiği gibi kullanmaya çalıştığı görülmektedir (Bayur, 1997, s. 248; Akşin, 2007, s. 121). Aslında meclisin varlığı saltanat için bir sigorta vazifesi görmektedir.

İzmir’in işgali, ülkenin bütününde ve İstanbul’da tüm dengeleri alt üst etmiştir. Meclisin olmamasının, Vahdettin ve hükümeti üzerindeki baskıyı arttırması nedeniyle mevcut durumdan nasıl kurtulunulacağı konusunda görüş alışverişinde bulunmak ve mümkün olan çözümlerin üretilebilmesi maksadıyla saltanat şurası 26 Mayıs 1919’da toplanmıştır. Asıl amaç, sorumluluğun bölüştürülmesidir. Söz alanlar, devletin kaderinin seçimle kurulmamış bir heyete bırakılmayacağı yönündeki görüşte birleşmiştir. Böyle bir görüşte birleşmesi, Vahdettin’i yeniden yapılacak seçimlerde İttihatçıların çoğunluğu sağlama ihtimali nedeniyle tedirgin etmiştir (Tunaya, 1986, s.11-13).

Kapatılan meclisin yeniden açılması ve seçimlerin yapılması için Ekim 1919 itibarıyla çalışmalara başlanmıştır. Hükümetle ayrıntıları konuşmak için Amasya’da Heyeti Temsiliye ile İstanbul Hükümeti (Salih Paşa) arasında 20-22 Ekim 1919’da görüşmeler yapılmıştır (Nutuk, 1984a, s. 166-171). Amasya görüşmeleri, Millî Mücadele’de itici güç oluşturmuştur. İstanbul hükümeti temsilcisinin Amasya’ya kadar gelmesi, Anadolu çapında Millî Mücadele için kararsız olanların kazanılmasına, taraftar olanların arttırılmasına, kaynaşılmasına ve morallerin yükselmesine katkıda bulunmuştur (Zeyrek, 1989, s. 475).

21 Aralık 1918'de padişah Vahdettin'in iradesi ile dağıtılan meclis, 12 Ocak 1920'de yeniden toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, seçilerek İstanbul'a gidecek mebuslardan, millî hedeflerin belirlendiği Misak-ı Millî'nin kabul ve ilanını, meclis başkanlığına kendisinin seçilmesini, mecliste Müdafaa-i Hukuk grubunun kurulmasını, millî harekete zorluk çıkaran Ali Rıza Paşa hükümetinin devrilmesini ve millî harekete yakın bir hükümetin oluşturulmasını istemiştir (Akşin, 2007, s. 143; Lewis, 2007, s. 250; Karpat, 1967, s.36).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Millî, 17 Şubat 1920 tarihinde tüm yurda ve dünyaya duyurulmuştur (Armaoğlu, 1998, s. 17-18; Gönlübol, 1995, s. 239; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 11; Göyünç, 1998, s. 47; Karpat, 1967, s.36; Lewis, 1997, s. 250; Turan, 2005, s. 87).

Osmanlı Mebusan Meclisi, 11 Nisan 1920'de Vahdettin tarafından nihai olarak feshedilmiştir (Lewis, 2007, s. 251; Akşin, 2007, s. 148). Vahdettin, Mebusan Meclisi'ni 1918'de İttihatçılar, 1920'de Müdafaa-i Hukukçular aleyhine feshetmiştir (Tunaya, 1986, s. 7-8). Meclisin kapatılması, İtilaf Devletleri'nin yapmış olduğu hayati hatalardan birisidir. Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Millî'nin kabulü (kısmen) dışında hiçbir isteğinin gerçekleşmemiş olmasını, yani aslında Mustafa Kemal Paşa karşıtı bir hüviyete bürünen bir meclisi İtilaf Devletleri kendi lehlerine kullanabileceklerini düşünememiş veya farkına varamamışlardır. Ancak tam tersine bu kapatılış, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin doğmasına yol açmış ve Millî Mücadele hareketini güçlendirmiştir.

Mebusan Meclisi'nin basılması hazırlıkları arasında, İngilizler, padişahın başkanlığında İslam ülkelerinden birer temsilciyle oluşturulacak bir Halifelik Meclisi düşünmüşlerdir (Tunaya, 1986, s. 16-17). Bu planın gerçekleştirilmesi yönünde bir çalışmanın başlatılıp başlatılmadığı bilgisine ulaşılamamıştır, düşünce seviyesinde kaldığı anlaşılmaktadır.

TBMM 23 Nisan 1920 günü toplanmıştır (Karpat, 1967, s.37), TBMM'ye, Mebusan Meclisi denemezdi dolayısıyla TBMM'nin nitelik sorunu ortaya çıkmış, Mustafa Kemal Paşa Müessisan (Kurucu) Meclis denmesini önermiş ancak Karabekir Paşa buna karşı çıkmış ve İslami bir renk taşıması açısından şura sözcüğünün kullanılmasının uygun olacağını beyan etmiştir. Sonunda, BMM (TBMM ismi Şubat 1921'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır) isminde mutabık kalınmış, Mustafa Kemal Paşa meclis başkanı seçilmiştir. Meclis başkanı ve hükümeti meclisin seçecek, meclis başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanı olacaktır. Böylece demokrasi mücadelesinde yeni bir aşamaya geçilmiştir (Akşin, 2007, s.149-150).

Akşin (2007, s. 141), bu dönemi Birinci Meşrutiyet ile İkinci Meşrutiyet arasında meclisin kapalı olduğu döneme benzeterek, meclisin 12 Ocak 1920'de açılışı ile 11 Nisan 1920'de kapatılışı arasında geçen sürenin –literatürde genel bir kabul görmemekle birlikte- Üçüncü Meşrutiyet olarak adlandırılabilceğini belirtmektedir.

Türk Milleti'ni Yok Etme Planı: Sevr

İngilizler tarafından hazırlanan bazı raporlarda; “Türklerin İstanbul'dan atılmaları gerektiği, İstanbul'un Türklerden alınmasının süregelen Türk topraklarının paylaşılması hususunun bir devamı olduğu, Anadolu'daki Mustafa Kemal hareketinin bir demir leblebi olduğu, fakat İstanbul Türklerde bırakıldığı takdirde milliyetçilerin daha problem olacağı, her halükarda Türklerin İstanbul'dan atılmaları için Türkiye'nin yenilgisinin yarattığı fırsatın kaçırılmaması gerektiği, İstanbul'u bıraktıktan sonra Türkiye'nin yeni başkentinin Bursa veya Konya olabileceği, İstanbul'dan uzaklaştıktan sonra padişahın istediği yere gidebileceği, Türklerin Avrupa'dan ilişkilerinin kesilmesi gerektiği, yoksa Doğu Avrupa'nın huzura kavuşamayacağı, Türklerin İstanbul'da bulunmasının Doğu Avrupa'nın havasını zehirlediği” (Şimşir, 1992, s. 300-308) hususların ifade edildiği görülmektedir.

Vahdettin ve çevresindekiler en büyük dostluğu düşmanlarından beklemiş, galip- mağlup ilişkisinden medet ummuştur (Tunaya, 1986, s. 26, 29-30). Politika, işgal devletlerinin aktif tavrına göre şekillenmiş, dolayısıyla siyasi çözüm anlamında Osmanlı Devleti'ne bir kazanım sağlayamayan ancak işgalcileri memnun edecek uygulamalardan öteye geçememiştir.

Sevr maddeleri Mayıs 1920'de açıklandığında Fransa ve İtalya memnuniyetsizliklerini açıkça beyan etmişlerdir. Ancak bir değişiklik olmamıştır (Sonyel, 2003, s. 94-95). Antlaşma taslağı, Tevfik Paşa başkanlığındaki bir heyet tarafından 11 Mayıs 1920'de Paris'te teslim alınmıştır. Tevfik Paşa, antlaşmanın değil bağımsızlık, devlet kavramıyla dahi bağdaşmadığını İstanbul'a bildirmiştir (Akşin, 2007, s. 152). Sevr'in bir barış antlaşması olmaktan ziyade savaş antlaşması olduğunu ileriki gelişmeler gösterecektir (Sonyel, 2003, s. 86). İtilaf hem millî hareketi bastırmak hem de Sevr'in şartlarını kabul etmeye zorlamak için Yunanlıları 22 Haziran 1920'de taarruza geçirmiştir (Akşin, 2007, s. 154; Karpat, 1967, s. 39).

Vahdettin, ikinci kez saltanat şurasının toplanmasını istemiş, şura 22 Temmuz'da Yıldız sarayında toplanmıştır. Sadrazam; Osmanlı Devleti'nin yazgısı konusunda çok ciddi bir dönüm noktasına gelindiğini, devletin bir ölüm kalım tercihi karşısında bulunduğunu, yaşamdan yana olanların söz aldıktan sonra tutanağı imza etmesini, söz istemeyenlerin devletin yok olmasını kabul etmiş sayılacağını söylemiştir. Konuşmalardan sonra padişah, anlaşmanın onaylanmasından yana olanların ayağa kalkmasını istemiştir. Çekimser olduğunu belirten Rıza Paşa dışında herkes ayağa kalkmıştır. Durum bir mazbata ile saptanmıştır. Bu karar sonrasında, TBMM hükümeti saltanat şurası üyelerini vatan haini ilan etmiştir (Tunaya, 1986, s. 17-20; Akşin, 2007, s. 154).

Sevr Antlaşması, 10 Ağustos 1920'de beşinci Damat Ferit hükümetinin (Tunaya, 1986, s.28) temsilcileri Rıza Tefik, Reşat Halis ve Hadi Paşa tarafından Paris Barış Konferansı'nda imzalamıştır (Akşin, 2007, s. 154; Karpat, 1967, s. 39). Sevr'in imzası sonrasında İtilaf Devletleri'nin ne yapacağı artık çok net olmasına rağmen Damat Ferit'in millî mücadeleyi hala zor kullanarak bastırma isteği anlaşılır gibi değildir.

Tek kurtuluş umudu olarak gözler Ankara'ya çevrilmiştir (Sonyel, 2008a, s. 649). İngilizler, Sevr Antlaşması koşulları açıklanınca Türkiye'de bazı patlamalar olabileceğini düşünmüşler, ama bunun dar ölçüde, dağınık kalacağını, çabucak söndürülebileceğini sanmışlardır. Bütün yurt çapında böylesine hızlı örgütlenebilecek Millî Mücadele'ye ihtimal vermemişlerdir (Şimşir, 2009, s. 166-167).

Millî Mücadele ve Diplomasi

İstanbul'daki gelişmelerin aktarıldığı başlıkta detayları verilmiş olan 30 Mart 1919'dakine benzer bir anlaşma talebi, 12 Eylül 1919'da Damat Ferit tarafından yeniden denlenmiştir. Bu anlaşmada; "Türkiye'nin bütünlüğü ve istiklalini İngiltere'nin sağlaması, İstanbul'un başkent ve hilafet makamı olarak kalması, Boğazların İngiliz kontrolüne geçmesi, Arap topraklarında İngiltere'nin hükümlerinin kabul edileceği, millî cereyanların kontrolü için İngiltere'nin kuvvet tahsis etmesi, Türkiye'nin Mısır ve Kıbrıs üzerindeki haklarından İngiltere lehine feragat edeceği" gibi hususlar yer almaktadır (Bayur, 1997, s.205; Sevim, Öztoprak, Tural, 2006, s.149-150). Bu proje ve 30 Mart 1919 tarihli proje, sarayın imparatorluk topraklarının küçülmesine kesinlikle razı olmadığını, İngilizlere geniş ayrıcalıklar verilerek bu talebin mümkün olacağını düşündüğünü göstermektedir (Akşin, 2007, s. 135).

Akşin (2007, s.146), İstanbul'un 13 Kasım 1918'de zaten işgal edilmiş olduğunu, 16 Mart 1920'nin, "işgalin şiddetlendirilmesi" olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu ikinci işgalde, Vahdettin, tahtından indirilerek yerine veliahtın geçirilmesinden endişe etmiştir. İtilaf Devletleri, padişahın erkte kalacağını, yetkilerinin destekleneceğini açıklamış ve

güvence vermiştir. Padişah, “bağlaşık devletlerin temsilcileriyle her zaman iş birliği yapmayı dilediğini ve işgalden üzüntü duyduğunu bildirmiş ama işgal bildirisinde kendi yetkileriyle ilgili güvenceyi takdir ettiğini, İstanbul’daki başlıca milliyetçi önderlerin tutuklanmasından rahatlık duyduğunu, İtilaf Devletleri böyle bir karar almamış olsa, bunu bizzat kendisinin almak zorunda kalacağını” açıklamıştır (Sonyel, 2007, s. 90). İngilizler, veliaht Abdülmecit’le teması muhafaza etmiş, zaman zaman görüşmelerde bulunmuştur (Şimşir, 1992, s. 75-77). İngilizlerin veliaht ile görüşmesinin amaçları; toplum üzerinde etkisi olabilecek bir şahsiyet olması, yeri ve zamanı geldiğinde veya ihtiyaç duyulduğunda baskı unsuru yaratabilmek için kullanılabilmesi, buna ilave olarak padişaha karşı da gözdağı vermek için kendisinin alternatifi olduğunun hissettirilmesi olabilir.

TBMM, 24 Mayıs 1920’de almış olduğu kararla, 16 Mart 1920’den sonra İstanbul hükümetinin aldığı kararları ve yaptığı veya yapacağı düzenlemeleri, imzaladığı veya imzalayacağı anlaşma ve antlaşmaları geçersiz sayacağını ilan etmiştir. İstanbul hükümeti ifadesi ile padişahın doğrudan hedef alınmaması ihtiyatlı olma gereğidir (Akşin, 2007, s. 151; Sonyel, 2007, s. 95; Karpat, 1967, s. 37).

İnönü zaferi üzerine İtilaf Devletleri tarafından Tevfik Paşa’ya gönderilen çağrıda, Londra’da toplanacak konferansta TBMM temsilcilerinin de Osmanlı delegasyonunda bulunmasının istendiği bildirilmiştir. Tevfik Paşa durumu Ankara’ya bildirdiğinde Mustafa Kemal Paşa’dan gelen yanıtta; “İtilaf’ın bu tavır değişikliğinin milletin azim ve fedakarlığının ve TBMM’nin hiçbir zaman Sevr’i kabul etmemiş olmasının bir ürünü olduğunu, konferansa gidecek delegelerin TBMM tarafından seçilmiş olmaları gerektiğini, Sevr’i imzalamış bir hükümetin konferansta millet yararına bir sonuç elde edebilmesinin olanaksız olduğunu, İstanbul hükümetinin aradan çekilmesi gerektiğini” ifade etmiştir. Tevfik Paşa, İstanbul ve Ankara hükümetlerinin amaçlarında bir farklılık olmadığını bildirdiğinde, TBMM, “amaçların aynı olabileceği fakat millî hareketin işgal altındaki İstanbul’a ve onun hükümetine tabi olmayacağı” cevabını vermiştir. İstanbul’un reddetmesi üzerine, TBMM kendisine doğrudan çağrı yapılmasını şart koşmuş, bir heyet teşkil edilmiş ancak Londra’dan doğrudan bir davet alınmaması halinde gitmemesine karar verilmiştir. Bu karar, İstanbul hükümeti üzerinden konferansa katılımın, İtilaf Devletleri’nin Misak-ı Millî’den taviz verilebileceği düşüncesine kapılmasına yol açabileceği düşüncesiyle alınmıştır. İtilaf Devletleri doğrudan davet koşulunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunlara ilave olarak, TBMM’de Londra Konferansı’na yapılan davetin İnönü Muharebesi’nde yenilgiye uğrayan Yunanlılar’a zaman kazandırılması için bir oyalama olabileceği ihtimali üzerine tartışmalar olmuştur (Akşin, 2007, s.159-160; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 24-26).

23 Şubat 1921’de başlayan konferansta, Tevfik Paşa’nın sözü TBMM temsilcilerine bırakması, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’e her iki heyet adına hareket etme yetkisinde bulunmasını sağlamış ve durumunu güçlendirmiştir. Fakat İtilaf önerilerinin, Sevr’i esas aldığı ve yalnızca bazı hafifletmelerin getirilmesi nedeniyle Misak-ı Millî’ye aykırı nitelikte hükümler içerdiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla konferans bir sonuca ulaşamamış ve 12 Mart’ta dağılmıştır.

Bekir Sami Bey, İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla münferit antlaşmalar imzalamıştır. Ancak bu antlaşmalar, Ankara ile istişare edilmemesi, TBMM’nin tasvibinin alınmaması ve Misak-ı Millî’ye aykırı olması nedenleriyle TBMM’ce onaylanmamıştır (Akşin, 2007, s.159-160; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 26-28; Sonyel, 2008b, s. 1033-1040; Sonyel, 2003, s. 132-140). Misak-ı Millî ruhuna aykırı olarak Bekir Sami Bey’in yetki sınırlarını aşarak gizli anlaşmalar yapması ve bu davranışlarıyla da hasımlarımızda Millî Hükümet’in, değiştirilmiş ve hafifletilmiş bir Sevr antlaşmasını kabul edilebileceği izlenimini yaratmıştır (Akşin, 1991, s. 90). Londra’dan dönen Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine Dışişleri Bakanlığı’ndan istifa etmiş, yerine Yusuf Kemal Bey getirilmiştir (Gönlübol ve Sar, 1997, s.

29).

Konferansın 12 Mart 1921 tarihli son toplantısında, İzmir ve çevresinde Türklere daha geniş yetkiler tanınması hususunda İtilaf Devletleri tarafından yapılan tekliflere Türkiye'nin cevabı beklenmeden Yunanlılar 23 Mart 1921'de ikinci bir taarruza girişmişlerdir. Bu taarruz, konferansın Yunanlılara zaman kazandırmak düşüncesi ile tertip edildiği tartışmalarını doğrular niteliktedir. Ancak Yunanlılar İkinci İnönü Muharebesi'nde de yenilgiye uğramıştır (Akşin, 2007, s. 160; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 27).

Londra konferansı devam ederken Yunanlıların saldırıda bulunması ve her aşamada Sevr'in küçük tadilatlı versiyonlarının barış önerisi olarak sunulması nedenleriyle Ankara'nın, sorununun diplomasi yoluyla çözümlenebilmesine yönelik inancı zayıflamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen barış görüşmelerini desteklemiş, dahası savaş tutsaklarının İngiltere ile değiş-tokuş edilmesi amacıyla o sıralarda yapılması planlanan görüşmelerin bir barış konferansına dönüştürülmesine çalışmış, ancak İngilizler buna yanaşmamıştır. Bu sırada, İstanbul'daki Japon Yüksek Komiseri Baron Uchida, Ankara ile İtilaf Devletleri arasında arabuluculuk yapmayı önermiş, TBMM yönetimi, İngilizler ulusal sınırlar içinde Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlığını tanır ve kabul ederse ivedilikle barış görüşmelerine başlamaya hazır olduğu yanıtını vermişse de Japonların kendi işlerine karışmasına İngilizler çok sinirlenmişlerdir (Sonyel, 2008b, s. 1477). Bu türlü arabuluculuk faaliyetlerinin dönemin şartlarında çok da başarılı olma ihtimali yoktur. Ancak buna rağmen Mustafa Kemal Paşa, bu durumu Ankara'nın barış ön koşullarının karşı tarafa iletebilmesi açısından bir fırsat olarak görmüştür. Bu türlü süreçlerin, karşılıklı tepkilerin ölçülmesine, sonraki etaplar için barış şartlarına yönelik tadilatların yapılabilmesine ve yeni politikaların üretilmesine fırsat yaratma potansiyeli vardır.

Ekim 1921'de Tefvik Paşa, İtilaf Devletleri'yle temasa geçme gayreti içindedir. Trakya'nın Yunanlılarına verilebileceği, Anadolu'yu boşaltmak kaydıyla Yunanlılara İzmir'de bazı ayrıcalıkların verilmesi gerektiği yönündeki düşünceleriyle Ankara hükümetine arabuluculuk önerisinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, “zafer kazanıldığını, şimdi kendi koşullarımızı kabul ettirecek durumda bulunulduğunu, bu koşullara göre, Yunanlıların Trakya ve İzmir'i, İtilaf Devletleri'nin de İstanbul ve Anadolu'yu tamamen boşaltması gerektiğini, ayrıca arabuluculuk gibi önemli konuların İstanbul hükümetinin değil TBMM'nin yetkisinde olduğunu, Türk amaçlarının İstanbul hükümetinin diplomasisi ile değil silahla elde edilebileceğini” ifade etmiştir (Sonyel, 2008b, s. 1472-1473). Mustafa Kemal Paşa, 1922 yılı başlangıcında Ankara'nın izlediği politikayı; “memleketimizde bulunan düşmanlar silah kuvvetiyle çıkarılmadıkça, millî varlık ve güç fiilen ispat edilmedikçe, diplomasi sahasında ümide kapılmanın uygun olmadığı” şeklinde özetlemektedir (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 66).

04 Ocak 1922'de Mustafa Kemal Paşa ile siyasi temaslarda bulunmak üzere TuoZZi başkanlığında bir İtalyan heyeti Ankara'ya gelmiştir. TuoZZi, izlenimlerini sunduğu raporda, “Mustafa Kemal Paşa'nın amacının üç bağlaşıklık devletle ayrı ayrı anlaşma yaparak Yunanistan'ın yalnız bırakılması olduğunu” ifade etmiştir (Sonyel, 2007, s. 160).

Sakarya Zaferi sonrasında sessizliğe bürünen ortamda sınırlar gerilmiştir. Barış çabalarını devam ettirmek adına diplomasi yoluyla savaşın sonlandırılmasının mümkün olup olmadığının saptanması amacıyla, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Avrupa'ya gitmeden önce, İtilaf karşısında Türkiye'nin durumunun güçlendirilmesi amacıyla İstanbul hükümetinin desteğinin alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Yusuf Kemal Bey, bu amaçla 15 Şubat 1922'de İstanbul'a gelmiş, hükümet Mustafa Kemal Paşa'nın önerisini olumlu karşılamış, ancak Vahdettin reddetmiştir. Yusuf Kemal Bey, Roma'ya gittiğinde Ahmet İzzet Paşa'nın da bir heyet ile orada olduğunu görmüştür. Yusuf Kemal Bey'in yapmış olduğu ziyaret ve temaslardan aynısı, Ahmet İzzet Paşa

tarafından da yapılmıştır. Vahdettin, İstanbul'un Ankara'ya bağlı olmadığını göstermek amacıyla bu girişimde bulunmuştur. Paris'te, Londra'da da bu sahneler yinelenmiştir. Bu durum Yusuf Kemal Bey'in görevini güçleştirmiş ve İtilaf'a bu ikilikten yararlanma fırsatı vermiştir. Savaşın sona erdirilmesi için bu biçimde bir sonuç alınamayacağı açıktır ve alınamamıştır (Akşin, 2007, s. 166; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 37; Nutuk, 1984b, s. 437-438; Sonyel, 2007, s. 166-172; Sonyel, 2008b, s. 1493-1505).

Paris'te başlayan İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları Konferansı, 22 Mart 1922'de Türk ve Yunan taraflarına bir mütareke teklifinde bulunmuştur. Yunanlılar Türk ordularıyla yeniden çatışmaktan çekindikleri için mütareke teklifini hemen kabul etmiştir. TBMM, teklifte yer alan denetleme ve kuvvet arttırmama şartlarını reddetmiştir. 26 Mart'ta gönderilen ikinci mütareke teklifinin öncekilerden daha olumlu olmasına rağmen gene Sevr'i makyajlamaktan öteye geçmediği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, barış görüşmelerine girilmesini esas itibarıyla kabul etmiş, fakat müzakerelerden faydalanmak isteyen Yunanlılara İkinci İnönü'de olduğu gibi yeni bir tarruz imkânı vermek istememiştir. Ankara hükümetinin İtilaf Devletleri'ne 5 Nisan 1922'de verdiği cevapta dört aylık bir mütareke yapılması teklif edilmiş ve Yunanlıların derhal Anadolu'yu terke başlamaları ve bu tahliyeyi mütareke süresi sonuna kadar tamamlamaları şartı ileri sürülmüştür. İtilaf Devletleri bu teklifi kabul etmemiştir (Akşin, 2007, s. 166; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 37-39; Nutuk, 1984b, s. 438-442).

Vahdettin, 6 Nisan 1922'de İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ve baş tercüman Ryan'la yaptığı görüşmede; "Barışı yasal bir hükümetle mi, yoksa bir ihtilal örgütüyle mi yapacaksınız? Biz, Ankara'nın kabul etmeyeceği şartlarla barış yapmaya hazırız." demiştir. Vahdettin ve Rumbold arasında ikinci bir görüşme Büyük Taarruz'dan üç hafta kadar önce yapılmıştır. Bu sefer Vahdettin, "TBMM hükümetinin Yunan işgali yüzünden ortaya çıktığını, Yunanlılar Anadolu'yu boşaltırlarsa o hareketin söneceğini, Yunanlıların çekilirken boşalttıkları yerlerin Ankara hükümetine değil, İstanbul hükümetine teslim edilmesi ve İngiltere'nin İstanbul'a para ve silah, donanma desteği sağlaması" hususlarını ifade etmiştir (Akşin, 2007, s. 167).

Büyük Taarruz öncesinde son bir diplomatik girişim, İçişleri Bakanı Fethi Bey tarafından Temmuz 1922'de yapılmıştır. Fransa'da iki defa kabul edilmesine karşın İngiltere görüşmek istememiş, temasların alt seviyelerde gerçekleşmesi nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 40; Akşin, 2007, s.167).

Büyük Taarruz zaferle sonuçlanmış, 9 Eylül'de İzmir ele geçirilmiş, Ankara'nın inisiyatif ve hakimiyeti, Anadolu'nun tamamında sağlanmıştır. Yunanlılar, Türklere yenilmiş olmanın yüzkarasını silmek için İstanbul'a yürümeye hazırlanmışlardır. Ancak Lord Curzon, İstanbul'a girmek amacıyla olan Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan ilerlemesini gerekçe göstererek Avrupa'ya geçmesine ve Doğu Trakya'yı ele geçirmesine hiçbir şeyin engel olamayacağı yönünde uyarmıştır. Bu şartlar altında Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de başlamıştır (Sonyel, 2006, s. 10-11, 13; Karpata, 1967, s. 39 Nutuk, 1984b, s. 459-461; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 41).

Realitede Mondros Mütarekesi'nin yürürlükte olmaması ve Millî Mücadele'de Yunanistan ile savaşılması nedenleriyle masanın karşısında Yunanistan olması gerekirken tuhaf bir şekilde İngiliz, Fransız, İtalyan temsilciler bulunmuştur (Akşin, 2007, s. 172). Türkiye'nin amacı, Doğu Trakya'yı pazarlık dışında tutabilmek için barış konferansı öncesinde ele geçirmektir. Bu sayede öbür tartışma konularında daha sıkı durmak olanaklı olacaktır. 10 Ekim'de bütün konularda bir anlaşmaya varılmış ve 11 Ekim 1922'de mütareke imzalanmıştır. Mudanya Mütarekesi, İngiliz diplomasisi için önemli bir yenilgi sayılmış ve İngiliz Başbakanı Lloyd George'un istifasına yol açmıştır (Akşin, 2007, s. 172-173; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 41-42; Karpata, 1967, s. 39; Sonyel, 2006, s. 10-11, 13).

Görüldüğü üzere, Millî Mücadele'nin devam ettiği en şiddetli anlarda dahi barış olanakları diplomasi yolu ile Türk tarafınca her zaman aranmıştır. Ancak İtilaf Devletleri'nin Sevr'in ana ruhundan bir türlü uzaklaşmak istememeleri, barış çabalarının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. İtilaf Devletleri'nin yaratmış olduğu bu zemin çerçevesinde, Millî Mücadele'de elde edilen her kazanım, Türk tarafının diplomasi alanında ilerlemesini sağlamış, Misak-ı Millî hedeflerine ve Cumhuriyete yaklaştırmıştır.

Cumhuriyete Bir Adım Kala: Lozan

Lozan Barış Konferansı'na iki hükümetin de davet edilmesi, Tevfik Paşa'nın zaferde sanki katkısı var ve ortakmış gibi Ankara'dan konferans için iş birliği istemesi, TBMM'ce hoş karşılanmamıştır (Akşin, 2007, s. 173; Akşin, 1991, s. 108). Ankara ve İstanbul hükümetlerinin ayrı ayrı davetten maksadın, Türk tarafını konferans masasında ikiye bölmek ve zayıf düşürmek olduğuna kuşku yoktur. Bu ikiliği ortadan kaldırmanın zamanı gelmiştir (Ateş, 2010, s. 213-215; Gönlübol ve Sar, 1997, s. 42).

İtilaf Devletleri'nin konferansa ikili davet yapması, Ankara ve İstanbul arasındaki çatışmayı tırmandırmıştır (Akşin, 1991, s. 108; Ateş, 2010, s. 214-216; Karpat, 1967, s. 40; Kocatürk, 2005, s. 97; Lewis, 2007, s. 256-257). Mustafa Kemal Paşa, bu durumu saltanatın kaldırılmasında kuvvetli bir gerekçe olarak kullanmış, ancak Cumhuriyet'ten hiç söz etmeyerek ve hilafetin gerekliliğini savunarak ilerisi için ihtiyatlı hareket etmiştir (Akşin, 2007, s. 173-174). 1 Kasım 1922 günü Osmanlı saltanatı sona erdirilmiştir (Nutuk, 1984b, s. 468). İtilaf Devletleri'nin bir planı daha geri tepmiştir, iki hükümeti davet ederek, iç karışıklık çıkması, konferans masasında Türk tarafının zayıf düşürülmesi hayal edilirken bir anda savaşın başından beri kendileriyle iş birliği yapan saltanat makamı tarihe karışmıştır.

Lozan Konferansı'nın başlangıç tarihi, 13 Kasım olarak belirlenmekle birlikte görünürdeki sebep olarak İngiltere ve İtalya'daki seçimler nedeniyle ertelenmiştir. Bununla birlikte, konferans öncesinde İtilaf Devletleri'nin söz birliği yapabilmeleri için konferans öncesi görüşmelerde bulunabilmesine zaman yaratılması asıl sebeptir. Bu ertelemeler, Ankara ile İstanbul'daki işgal kuvvetleri arasında gerginliğin yükselmesine neden olmuştur. Nihayet konferansın 20 Kasım'da yapılacağı ilan edilmiştir. Ancak bu ertelemeyi keyfi olarak değerlendiren TBMM, İsmet Paşa'nın ilk belirlenen tarihe göre programını başlatmasını istemiş, 12 Kasım'da Lozan'a ulaşmış ve İtilaf temsilcilerini konferans yerinde hazır olmadığı gerekçesiyle konferansın ertelenmesini protesto etmiştir (Sonyel, 2006, s. 30-40; Sonyel, 2008c, s. 1767, 1771). İsmet Paşa'nın bu protestosu, İtilaf Devletleri'nin keyfiyetinin diplomatik açıdan tüm dünyaya ilan edilmesini sağlamış, ayrıca görüşmelerin başlangıcında her türlü keyfiyete veya haksız taleplere en şiddetli şekilde tepki gösterileceğinin ve çetin bir müzakere sürecinin yaşanacağını ilk belirtisi olmuştur.

İsmet Paşa'nın çetin bir müzakereci olarak Türk çıkarlarını ısrarla savunması karşısında görüşmeler sekiz ay sürmüştür. Konferansta Türkiye, kayıtsız ve şartsız bağımsızlık istemiştir. İtilaf Devletleri ise yüzyılların kökleştirdiği alışkanlıkla eski düzenin yollarını aramıştır. Türkiye milletlerarası hukukun zemininde bir barışın yollarını ararken, İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'ndan verdikleri ödünleri esas alması iki taraf arasında derin bir yaklaşım farkına yol açmıştır. Türkiye, öne sürülen koşulları bağımsızlığı için savaşmış ve bunda başarıya ulaşmış bir devlet olarak değerlendirirken İtilaf Devletleri, Türkiye'yi kendilerine karşı yenilmiş ve Yunanistan'ı yenmiş bir devlet sayarak işlemleri buna göre düzenlemek istemiştir. Bunlar, konferansın uzun sürmesinin sebepleri olarak sayılabilir. İtilaf Devletleri'nin 4 Şubat 1923 tarihinde sunduğu taleplerin İsmet Paşa tarafından reddedilmesi üzerine, konferans çalışmaları neredeyse iki buçuk ay boyunca ertelenmiştir (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 44-47).

TBMM, İtilaf Devletleri'nin sunduğu barış antlaşması tasarısının kabul edilemez olduğu

ancak barış görüşmelerinin devam etmesi konusunda genel bir uzlaşmaya varmış, 6 Mart 1923 tarihli toplantısında, görüşmelerin yeniden başlaması için teklif sunulmasına karar vermiştir. Konferansın ikinci aşaması 23 Nisan 1923'te başlamış, üç ay süren toplantılarda, birinci aşamada çözülemeyen konular üzerinde görüşmeler yapılmış, İsmet Paşa herhangi bir taviz vermeden direnmeye devam etmiştir (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 49-50).

Lozan, güçlü ve belirli ülkeler arasında gerçekleşen büyük ve tarihi bir pazarlık olarak nitelendirilebilir. Bu pazarlık sürecinde, taraflar arasında anlaşmazlık yaşandığında üç seçenek ortaya çıkar: bir tarafın taviz vermesi, belirsizliklerle dolu savaşı bir savaşa ortamına girilmesi, ya da son çare olarak savaşın kaçınılmaz hale gelmesidir (Akşin, 2007, s. 182). Bu şartlar altında, Lozan Barış Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır (Nutuk, 1984b, s. 533).

Antlaşmayla, Türkiye'nin tam bağımsızlığı tescil edilmiş, Sevr geçersiz kılınmıştır (Akşin, 2007, s. 181-182). Türkiye'yi bir sömürge durumuna sokan Sevr ile tam bağımsız bir ülke olmasını sağlayan Lozan Antlaşması arasında önemli farklar bulunmaktadır (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 51; Lewis, 2007, s. 254). Lozan Antlaşması'nın ne denli başarılı olduğunu anlamak için Sevr'in koşullarını ayrıntılı okumak gerekir (Ateş, 2010, s. 161). Lozan Antlaşması, Türk Milleti aleyhinde asırlardır hazırlanan ve Sevr Antlaşmasıyla vücut bulduğu sanılan bir suikastın boşa çıkarılmasını sağlayan bir siyasi zafer eserinin bir belgesidir (Akşin, 1991, 107).

Mustafa Kemal Paşa, konferans sırasında siyasal mücadelenin geleceği için hazırlıklar yapmıştır. Lozan'da barış görüşmeleri yapılırken, saltanatın kaldırılmasıyla ortaya çıkan yönetsel uyumsuzluk problemini çözme amacına odaklanılmıştır. Bu durumda, ya siyasi gelişmelerin mantıki sonucuna ulaşılarak Cumhuriyetin resmi olarak ilan edilmesi, ya da eski rejime geri dönerek siyasi iktidarın Halifeye verilmesi veya dini ve siyasi iktidarın birbirinden ayrılarak birincisini Halifeye, ikincisini Devlet'e vermek gerekiyordu. Halifelîği hükümetin ayrılmaz bir parçası olarak gören bazı muhafazakârlar, TBMM'de böyle bir girişime karşı çıkmışlardır. Millî Mücadele sürecinde kurulmuş ilk meclis, zaferin kazanılmasıyla birlikte ülkenin geleceğine yönelik bir ayrışma içerisine girmiştir. Bu nedenle, Lozan'da İtilaf Devletleri'ne karşı Türk halkından yeni bir güven oyu almış o günkü fikir ve görüşleri temsil eden bir hükümetle çıkmanın doğru olacağı savunulmuştur (Karpas, 1967, s. 41; Lewis, 2007, s. 259).

Üç yıl içinde asi bir topluluktan millî bir parlamento haline gelen TBMM, 1 Nisan'da seçim kararı almış, 15 Nisan'da son oturumunu yapmış ve 16 Nisan'da kendisini feshetmiştir. Temmuz 1923'de yapılan seçimlerin sonucunda, yeni meclis 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Yeni meclis, Mustafa Kemal Paşa'yı Cumhurbaşkanı seçmiş; Fethi Bey Başbakan olmuştur (Akşin, 2007, s. 182-183; Lewis, 2007, s. 259-260; Karpas, 1967, s. 40-41). Yeni Meclis, 23 Ağustos 1923'te, Türkiye'ye uluslararası bir statü sağlayan Lozan Antlaşması'nı onaylayarak ilk büyük siyasal icraatını gerçekleştirmiştir (Gönlübol ve Sar, 1997, s. 52; Lewis, 2007, s. 260).

Kan, Acı, Fedakârlık, Kahramanlık ve Savaşların Eseri: Cumhuriyet

Cumhuriyet sözcüğü ve kavramı Osmanlı siyasal düşüncesinde fazla işlenmemiştir. Gerek Birinci Meşrutiyet öncesi Jön Türkler ve gerekse İkinci Meşrutiyet öncesindeki İttihatçılar padişahı ortadan kaldırmak değil, padişahın iktidarına ortak olmak amacıyla olmuşlardır. Cumhuriyet kelimesinin kullanılması 1923 Eylül'ünde dahi bazı kesimlerde rahatsızlık yaratmakta iken İngilizler daha 17 Eylül 1919'da Millî Mücadele hareketinin cumhuriyet ile sonuçlanacağını öngörmüşlerdir. Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen 1831 no.lu telgrafta; "Türkiye'nin işgali üzerine Erzurum'da başlayan Mustafa Kemal hareketinin, bağımsız bir Anadolu Cumhuriyeti'nin kurulmasına doğru hızla geliştiği" rapor edilmiştir (Şimşir, 1992, s.103-106; Şimşir, 2009, s. 167).

Rejimin fiili durumunu güçlendiren önemli bir gelişme, İsmet Paşa'nın önergesinin 13 Ekim 1923'te kabul edilmesiyle Ankara'nın başkent olmasıdır. Karar, saltanatın kaldırılmasının mantıklı bir sonucudur. Ayrıca hükümeti askeri savunma bakımından daha iyi korunabilir bir yerde bulundurma gibi fayda sağlanacaktır (Akşin, 2007, s. 183; Ateş, 2010, s. 222; Lewis, 2007, s. 260; Karpas, 1967, s.39).

Mustafa Kemal Paşa, Ekim sonlarında dikkatle planlanmış bir dizi siyasi manevra yapmıştır. 27 Ekim'de Fethi Bey hükümeti istifa etmiştir. Mevcut sistemde, tüm bakanların TBMM tarafından seçilmesinin gerekmesi, bu yöntemin bakanlar kurulunda uyum sorunları çıkarması nedenleriyle yeni bir hükümet oluşturmakta zorluk çekilmiştir. Bu hükümet buhranı, Mustafa Kemal Paşa'ya uygun ortamı yaratmıştır. Hükümet buhranı çözümü konusunda kendisine gelineceğini bilen Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 gecesi yakın arkadaşlarına "Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz" diyerek kararını bildirmiştir (Ateş, 2010, s. 222; Karpas, 1967, s. 42; Lewis, 2007, s. 261; Akşin, 2007, s. 183-184).

Halk Fırkası Meclis Grubu, 29 Ekim 1923'teki toplantısında, yeni hükümet sorunu ele alınmıştır. Saatler süren görüşmelerden sonra bir anlaşmaya varılması mümkün olmaması, sorunu çözme görevi genel başkan olarak gelişmeleri Çankaya'da bekleyen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir. Bu karar üzerine meclise gelen Mustafa Kemal Paşa, grup toplantısına katılmış ve bu gruptan bir saat süre isteyerek sorunu çözeceğini bildirmiştir. Bu bir saat içinde bir gece önce görüşmediği kimi arkadaşlarıyla da görüşmüştür (Ateş, 2010, s. 222-223). Mustafa Kemal Paşa TBMM'ye gelerek, zorluğun mevcut anayasanın kurgusundan kaynaklandığını, çünkü yasama ile yürütme arasındaki münasebetlerin iyi düzenlenmediğini açıklamıştır. Cumhuriyet idaresinde başbakan bakanları kendisi belirleyecek, dolayısıyla uyumsuzluk olasılığı azaltılmış olacaktır. Bu sebeple anayasayı Cumhuriyetin ilanını mümkün kılacak ve sistemdeki zorlukları ortadan kaldıracığını düşündüğü bazı anayasa değişiklikleri teklif etmiştir (Akşin, 2007, s. 184; Karpas, 1967, s. 42; Lewis, 2007, s. 261).

Söz konusu anayasa değişiklikleri, biçimsel koşullar yerine getirildikten sonra oybirliği ile kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanı, gelişmeleri izleyen dünya için şaşırtıcı olmamıştır (Ateş, 2010, s. 222-223). Aynı gece Mustafa Kemal Paşa oybirliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, İsmet Paşa'yı ilk Başbakan olarak atamıştır. (Akşin, 2007, s. 184; Ateş, 2010, s. 223; Karpas, 1967, s. 42; Lewis, 2007, s. 261).

Sonuç

Özgürlük arayışları bir barajın su biriktirmesi gibi 1908'e kadar dayanmış, İkinci Meşrutiyet'in ilanı bir barajın kapaklarının açılması gibi kontrollü değil barajın patlaması gibi özgürlüklere susamış ortama akmıştır. Bu ortam; dernek, cemiyet ve siyasi partilerin kurulması ve faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi açısından uygun ortam yaratmış ve büyük bir hareketlilik yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son on yılına damga vuran İTF, bu dönemin en önemli figürü olarak baskın bir pozisyona sahip olmuştur. İTF, Mondros Mütarekesi sürecine gelmesine kadarki acı, toprak kayıpları, yenilgi ve hayal kırıklarının baş sorumlusu ilan edilmiş, sorumlu görülenlerin peşine düşülmüştür. Ancak geçmiş sorumluların cezalandırılmasının, gelinen noktada Osmanlı Devleti'ni kurtarmayacağını anlaşılması biraz zaman almıştır. Herkesin geçmişte baktığı bu dönemde, Mustafa Kemal Paşa geleceğe bakmasıyla diğerlerinden ayrılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenik devletleri ile imzalanan tüm anlaşmalar çok ağır koşullar içermektedir. Bunların içinde en ağır olanı Osmanlı Devleti ile yapılan Sevr anlaşmasıdır. Sevr antlaşması, barışı sağlayacak bir antlaşmadan ziyade adeta savaşa davetiye çıkaran koşullar içermektedir. Yenik devletlerle imzalanan antlaşmaların ağır koşulları,

Avrupa'da revizyonist-antirevizyonist oluşumuna neden olmuş ve İkinci Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır. Türk Milleti, Sevr sonrasında Millî Mücadelesi ile İtilaf Devletleri'yle hesaplaşmasını yapmış, Lozan kazanımlarını elde etmiştir. Belki de bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalabilmiş, diğerlerinin hesaplaşması İkinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşmiştir.

Yenik devletlerdeki demokrasi ve cumhuriyet hareketleri, galip devletlerin baskısı ve ABD Başkanı Wilson'un prensipleri, arabulucuktaki yaklaşımı ve demokratik düzene sahip olanlarla iş birliği yapılacağıın ilanı doğrultusunda zorlama ile yenilgilerinin gölgesinde gerçekleşmiştir. Ancak Türkiye'de durum farklıdır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığı andan itibaren Millî Mücadele'nin bir halk hareketi olması, halktan güç alması ve halka dayandırılması için çok hassas davranmış, Heyeti Temsiliye ve sonrasında kurulan TBMM vasıtasıyla halk adına kararların alınmasını sağlamıştır. Alınan kararların her safhasında müzakereler yapılmış, zaman zaman sert tartışmalar yaşanmış, ne kadar uç olursa olsun herkes fikir ve düşüncelerini beyan edebilmiş, savaşa rağmen demokrasi işletilmiştir. Böyle bir sürecin ardından parlak bir zaferin sonrasında kendi isteği ile Cumhuriyet ilan edilmiştir. 1930'lu yıllar Avrupa ülkelerinde ırkçı, totaliter ve diktatör yönetimlerin ortaya çıktığı ve güçlendiği yıllar olmuştur. Zorlama ve baskılarla yapılan gönülsüz antlaşmalar ve sindirilemeyen ağır haksız koşullar bu yönetimlerin de etkisiyle Avrupa yeniden acımasız bir savaş ortamına kaymıştır. Türkiye'de ise cumhuriyet tüm kurum ve müesseseleri ile işlemiş, çok partili siyasi hayata geçiş denemeleri dahi yapılmıştır.

Millî Mücadele, İzmir'le ateşlenmiş yine İzmir'le noktalanmıştır. Mütareke sürecinde yapılan tüm görüşmelerde, İtilaf Devletleri Sevr'i kılıktan kılığa sokarak bir şekilde kabul ettirmek istemişlerdir. Ancak Ankara, görüşmelerin tamamında başlangıç noktası olarak kabul ettiği Misak-ı Millî esaslarından geri adım atmamış, gerçekleşmesi için tüm siyasi ve askeri gücünü kullanmıştır. Türk tarafı, siyasi çözüm düşüncesini başından sonuna kadar muhafaza etmiş, sonuca ulaşmayan görüşmelerden sonra savaşa devam etmiş ancak diplomatik görüşme ve çözüm çabalarını her zaman devam ettirmiştir. Tam tersine karşı taraf, Şubat 1921'de Londra konferansı devam ederken Yunanlıların Birinci İnönü Muharebesi'ndeki yenilgiyi hazmedemeyerek taarruza geçmeleri örneğinde olduğu gibi diplomasi yoluyla siyasi çözüm olasılığını hazırlıksız savaşa yakalama aracı olarak kullanmıştır. Bu örnek, hangi tarafın aslında savaşı bir an önce sonlandırmak istediğini, savaştan ziyade siyasi çözüm peşinde olup olmadığını net olarak göstermektedir.

İtilaf Devletleri'nin mütareke sürecinde geri tepen birçok planı olmuştur.

Bunlardan birincisi, mütarekenin yedinci maddesi kapsamında işgallerin başlaması olmuştur. Burada amaç yapılacak barış antlaşmasında Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak ve imzalamak zorunda bırakmak olsa da işgaller ülkede ciddi tepkiler yaratmış, dünya tarihine doğduğu andan beri bağımsız yaşayan Türk Milleti bir refleks ile süratle mücadele için teşkilatlanmaya başlamıştır.

İkincisi, Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletleri'nin gözü önünde, resmi görevin verdiği güç ve yetkilerle donatılmış bir ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilmesi sürecinde Yunan istihbaratının Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması talebine İngiliz işgal gücü komutanı General Milne'nin Mustafa Kemal Paşa'nın gitmesinin daha iyi olacağı ve böylelikle Türk direnişinin kökünden temizlemek için bir fırsat oluşacağı yönündeki plan ve düşüncesinin sonuçları ortadır.

Üçüncüsü, İzmir'in işgalidir. Amaç gene yapılacak barış antlaşmasının bir an önce kabul ettirilmesi için gerekli koşulların oluşturulması olsa da bu işgalin Osmanlı Devleti'nden toprak koparan eski tebaa bir millet olması tüm ülkede infial yaratmış, o zamana kadar teşkilatlanma

ve protesto seviyesinde kalan tepkiler aksiyona dönüşecek şekilde Millî Mücadele'yi ateşlemiştir. Yunanlıların Millî Mücadeledeki konumunu, bir nevi İtilaf Devletleri'nin taşeronu olarak tanımlamak mümkündür.

Dördüncüsü, 13 Kasım 1918'de zaten işgal etmiş oldukları İstanbul'daki işgali 16 Mart 1920'de şiddetlendirmeleridir. Bu durum, Ankara'nın düşmanın elinde olan padişah-halifenin ülke için hayırlı ve doğru kararlar alamayacağı gerekçesiyle 16 Mart 1920'den sonra İstanbul hükümeti veya padişahın imzaladığı veya imzalayacağı hiçbir anlaşma veya antlaşmanın geçerli olmayacağını ilan etmesini sağlamıştır. Her ne kadar İstanbul hükümeti ve padişah 10 Ağustos 1920'de Sevr'i onayladılarsa da Ankara'nın almış olduğu bu karar neticesinde Sevr müzakere dahi edilmemiş, yok hükmünde kabul edilmiştir.

Beşincisi, 16 Mart 1920'de İstanbul'daki işgalin şiddetlendirilmesi sonrasında Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasıdır. İngilizler, kendi sömürgelerinin kontrolüne katkı sağlayacak ilave bir mekanizma olarak İstanbul'da diğer Müslüman ülkelerin de temsilci bulunduracağı bir halife meclisi kurulmasını hayal etmiş ancak Mebusan Meclisi'nin kapatılışı, Anadolu'nun bağrında Ankara'da TBMM'yi yaratmıştır.

Altıncısı, Sevr maddelerinin çok ağır ve sert koşulları içerecek şekilde hazırlanması ve Lozan'a kadar olan süreçte hiçbir geri adım atılmamasıdır. İtilaf Devletleri, çeşitli bölgelerde yapmış oldukları işgallerin ve Yunanistan'ın Anadolu'daki ilerleyişinin Sevr'in kabul ettirilmesini sağlayacağı yanılgısına düşmüşlerdir. İtilaf Devletleri, bu işgallerden beklenen sonucu alamayacaklarını çok net olarak anlamalarına rağmen Sevr'den geri adım atmak istememiştir. Türk tarafı barış için ön koşul olarak Misak-ı Millî'yi öne sürerken İtilaf'ın Sevr'i ana merkez tutarak yapmış olduğu öneriler sonuçsuz kalmıştır. İtilaf'ın bu ısrarcı tutumu, Millî Mücadele'nin daha da sertleşmesine neden olmuştur.

Yedincisi, İtilaf Devletleri'nin Lozan Barış Konferansı'na hem İstanbul hükümetini hem de Ankara hükümetini davet etmesi olmuştur. Bu ikili davet, konferans masasında Türk tarafını zayıf ve müşkül duruma düşürmek için yapıldıysa da saltanatın kaldırılması ile neticelenmiştir.

Bunların dışında Anadolu'nun ikinci Mısır, İstanbul'un ikinci Cebelitarık yapılması, İstanbul'un halife başkenti olması, Ege bölgesinde İyonya Devleti'nin ilanı, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için idam fetvalarının çıkarılması gibi İtilaf Devletleri'nin örnekleri çoğaltılabilecek birçok girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Tüm bu planlar, İtilaf Devletleri'nin düşüncelerine ters sonuçlar yaratmış, Mustafa Kemal Paşa'nın zaten planında olan ancak hayata geçirmek için uygun zamanı beklediği konular için müsait zemini yaratmış, her yaptıkları girişim kendilerini Sevr noktasından uzaklaştırırken, Türk tarafını Misak-ı Millî noktasına ve cumhuriyete yaklaştırmıştır.

Cumhuriyetin ilanı, Türk Milleti için yeni bir başlangıcı ifade etmektedir. Türkiye, Millî Mücadele esnasında dahi siyasi çözüm düşüncesini terk etmemiş, çözüm yönündeki düşüncesi İtilaf Devletleri'nin tutumu ve Yunanlıların fırsatçı saldırıları karşısında zaman zaman zayıflasa da sonuna kadar kan dökülmesinin önlenmesinin peşinde olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra da devletler arasında ilişkilerde karşılaştığı bölgesel ve uluslararası sorunlarda barışçıl tutumunu her zaman devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, günümüzde de hem bölgesel hem de uluslararası bir güç olarak kendi bölgesindeki ve dünyadaki siyasete yön vermekte, insan odaklı tutumu ile diğer devletlerin takdirini kazanmaktadır.

Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında, Türk Milleti olarak, bu topraklar için canını veren tüm şehitlerimize söz verelim:

“Türkiye Cumhuriyeti, ilelebet payidar kalacaktır.”

Kaynakça

- Acun, F., Sofuoğlu, A., Yılmaz, M., Anzerlioğlu, Y., Gökgöz, S.S., Kılınçkaya, M. D., Arıç, A.S., Erdaş, S., Erdaş, N., Kobal, Y., Tüzün, S., Yıldırım, S., Karayel, N. ve Aktaş, A.Ö., (2009). *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*. (10. Baskı). İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Akşin, S. (1976). *İstanbul hükümetleri ve Millî Mücadele*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armaoğlu, F. (1998). Tarihi perspektif içinde Misâk-ı Millî'nin değerlendirilmesi. *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu* (s. 11-22). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ateş, T. (2010). *Türk devrim tarihi*. (6. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baytok, T. (1970). *İngiliz kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Bayur, Y.H. (1997). *Atatürk hayatı ve eseri*. (Tıpkı basım). Ankara: Güven Basımevi.
- Bayur, Y.H. (1995). *Türkiye devletinin dış siyaseti*. İkinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Belen, F. (1983). *Türk Kurtuluş savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. (Kuyaş, A. Yay. Haz.). (14. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duru, O. (2001). *Amerikan gizli belgeleriyle Türkiye'nin kurtuluş yılları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergin, F. (1991). Mütareke kabineleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII(21), 391-406.
- Giritli, İ. (1989). Mondros'tan-Mudanya'ya, Sevres'den Lausanne'a. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V(14), 277-284.
- Goloğlu, M. (1968). *Millî Mücadele tarihi-I, Erzurum kongresi*. Ankara: Nüve Matbaası.
- Goloğlu, M. (1969). *Millî Mücadele tarihi-II, Sivas kongresi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Gökbilgin, M. T. (1959). *Millî Mücadele başlarken*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gönlübol, M. (1995). *Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler*. Feyzioğlu T. (Ed.), *Atatürk Yolu* (s. 233-298). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gönlübol, M., ve Sar C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Göyünç, N. (1998). Musul, Misâk-ı Millî'ye dahil midir, değil midir?. *Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikası'nda Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu* (s.47-50). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Jaeschke, G. (1991). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri*. (Köprülü, C. Çev.). İkinci Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. H. (1967). *Türk demokrasi tarihi: sosyal, ekonomik, kültürel temeller*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kocatürk, U. (2005). *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kocaoğlu, B. (2006). *Mütarekede İttihatçılık: İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Kıratlı, M. Çev.). 10. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nutuk*. (1984a). Atatürk, Mustafa Kemal. (Korkmaz, Z. Yay. Haz.). C.I. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Nutuk*. (1984b). Atatürk, Mustafa Kemal. (Korkmaz, Z. Yay. Haz.). C.II. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Nutuk*. (1984c). Atatürk, Mustafa Kemal. (Korkmaz, Z. Yay. Haz.). C.III. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Özalp, K. (1985). *Millî Mücadele 1919-1922*. C.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkaya, Y. (1985). *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi

Yayınları.

- Sarihan, Z. (1984a). *Kurtuluş Savaşı günlüğü*. C.I. Ankara: Öğretmen Dünyası Yayınları.
- Sarihan, Z. (1984b). *Kurtuluş Savaşı günlüğü*. C.II. Ankara: Öğretmen Dünyası Yayınları.
- Selek, S. (1966). *Anadolu ihtilali*. İstanbul: Burçak Yayınları.
- Sevim, A., Öztoprak, İ. ve Tural, M.A. (2006). *Atatürk'ün tamim, telgraf ve beyannameleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sonyel, S. R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika*. C.I. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika*. C.II. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2006). *Gizli belgelerle Lozan Konferansı'nın perde arkası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2008a). *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*. C.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2008b). *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*. C.II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2008c). *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*. C.III. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sonyel, S. R. (2007). *Gizli belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şimşir, B. N. (1992). *İngiliz belgelerinde Atatürk (1919-1938)*. C.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Şimşir, B. N. (2009). *Malta sürgünleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1984). *Türkiye'de siyasal partiler: İkinci Meşrutiyet dönemi 1908-1918*. C.I. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de siyasal partiler: Mütareke dönemi 1918-1922*. C.II. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye'de siyasal partiler: İttihat ve Terakki bir çağın, bir kuşağın, bir partinin tarihi*. C.III. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, M. (2005). *Millî Mücadele'de siyasi çözüm arayışları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türk Devrimi ve Kurtuluş Savaşı*. (1976). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Yalçın, D., Akbıyık, Y., Akbulut, D.A., Balcıoğlu, M., Köstüklü, N., Süslü, A., Turan, R., Eraslan, C. ve Tural, M.A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. C.I. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yalçın, E.S., Turan, M., Ekincikli, M., Aksoy, İ. ve Gedikli, Ş. (2004). *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yalçın, E. S., ve Koca, S. (2005). *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Yel, O. (2018). Sivas Kongresi'nde tartışılan Amerikan mandası. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 2(4), 16-21.
- Zeyrek, Ş. (1989). Amasya Mülakatı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V(14), 467-478.